

HRVATSKI NAROD I NJEGOVA PRAVA U POLITIČKOJ MISLI ANTE TRUMBIĆA. POKUŠAJ SINTEZE

Stipanović, Stjepan

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:808696>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

**HRVATSKI NAROD I NJEGOVA PRAVA U POLITIČKOJ MISLI ANTE
TRUMBIĆA. POKUŠAJ SINTEZE**

DIPLOMSKI RAD

Split, rujan 2022.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

**HRVATSKI NAROD I NJEGOVA PRAVA U POLITIČKOJ MISLI ANTE
TRUMBIĆA. POKUŠAJ SINTEZE**

DIPLOMSKI RAD

Student: Stjepan Stipanović

Mentor: prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Split, rujan 2022.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. BIOGRAFSKA SKICA.....	2
2.1. Kroz „dugo“ stoljeće.....	2
2.2. Narodni preporod u Banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji.....	4
2.3. Odrastanje i obrazovanje Ante Trumbića.....	7
2.4. Politika „novog kursa“ i Riječka rezolucija.....	10
2.5. Rad u Jugoslavenskom odboru.....	14
2.6. Jadransko pitanje.....	18
2.7. Narodni zastupnik u Kraljevini SHS.....	21
3. ŠTO JE ZA ANTU TRUMBIĆA HRVATSKI NAROD?	24
4. O HRVATSKOM DRŽAVNOM PRAVU	29
5. O PRAVU NA SAMOODREĐENJE.....	33
6. O PRAVU NA VLASTITU DRŽAVU	38
7. ZAKLJUČAK	45
8. PRILOZI.....	46
8.1. Iz govora u Dalmatinskom saboru 1903. godine:.....	46
8.2. Iz govora na sjednicama Ustavotvorne skupštine 23. i 25. travnja 1921. godine u povodu opće rasprave o prijedlogu novog Ustava Kraljevine Hrvata Srba, Hrvata i Slovenaca:.....	48
8.3. Iz Trumbićevog demantija engleskom listu „Manchester Guardian“ 3. studenog 1932. godine pod nazivom: Elaborat o hrvatskom pitanju.....	52
9. SAŽETAK	56
10. SUMMARY	57
11. BIBLIOGRAFIJA	58
11.1. Izvori.....	58
11.2. Literatura	59
11.2.1. Knjige	59
11.2.2. Članci.....	60
11.2.3. Internetski izvori	60

1. UVOD

Hrvatska povijest 19. stoljeća je nezaobilazni početak za razumijevanje moderne hrvatske povijesti. Političko-filozofski pojmovi kreirani u tom periodu su aktualni i danas, poput pojmova nacije, nacionalizma, liberalizma itd. Ovu sam temu odabrao kao logičan nastavak svog završnog rada. U tom radu naslovljenom „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju“ sam nastojao kroz tri ključna političko-filozofska pojma izložiti misao jednog političara. Ante Trumbić je bio jedan od vodećih hrvatskih političara „dugog“ 19. stoljeća i prve polovice 20. stoljeća i idealan izbor za razumijevanje procesa koji su utjecali na stvaranje hrvatske nacije. S obzirom da je po zanimanju bio pravnik u ovom radu mi je namjera bila izvući Trumbićeva razmišljanja o ključnim pravnim pojmovima i pitanjima s kojima se hrvatska politika suočavala. Životom i djelom Ante Trumbića su se bavili mnogi vrijedni radovi i publikacije koji su i sami bili podloga ovom radu, međutim namjera ovog rada je bila, uz nezaobilaznu biografsku skicu, pružiti drugačiju historiografsku perspektivu djelovanja jednog od ključnih hrvatskih političara. Rad je sazdan promišljanjima Ante Trumbića o pravu na samoodređenje, hrvatskom državnom pravu, pravu na vlastitu državu, kao i o temeljnom pitanju što je i tko je za njega činio hrvatski narod. Na koncu rada se nalaze tri priloga za koja smatram da najočitije ocrtavaju razvoj Trumbićeve političke misli. Nadam se da sam budućim čitateljima olakšao shvaćanje kompleksnosti hrvatskih politika ovog uzbudljivog i nadasve kompleksnog razdoblja u čijem se središtu nalazio Ante Trumbić.

2. BIOGRAFSKA SKICA

2.1. Kroz „dugo“ stoljeće

Moderna politička povijest Europe počinje 1848. godine kada su seljačke mase objavile vlastito postojanje. Od tog trenutka nacionalne i društvene povijesti europskih zemalja dobivaju nove obrise. Ipak generalizacija tog povijesnog čina samo površinski otkriva svu problematiku Europe 19. stoljeća.¹ Historiografija je 1848. označila kao godinu obnove ili stvaranja onoga što se smatralo „nacijom“. Prije te godine se, istina, spominje npr. *natio ungarica*, no nakon četrdesetosme pojam nacije prestaje biti pojmom zagovaranja prava elita i postaje pojmom okupljanja oko zajedničkog jezika, kulturnih tradicija i pripadnosti zajedničkom korpusu.²

Devetnaesto stoljeće je stoljeće uspostave historiografskih, filozofskih i napose političkih makropojmova liberalizma, nacionalizma, nacije, države. Zašto ta fraza „buđenja narodnosti“ uz svoju snažnu objašnjavajuću moć, ipak i krije neke zamke? Taylor navodi kako je ishodište svake revolucionarne iskre bilo gradsko središte s više od 100 tisuća stanovnika. Većina gradova Habsburške Monarhije tada je imala njemački predznak, Prag, Budimpešta, Zagreb, Bratislava, Brno su toliko bili njemački da su imali i njemačka imena. U Pragu je 1815. živjelo 50 000 Nijemaca i samo 15 000 Čeha. Biti Nijemac je bila staleška oznaka. Sposobni seljački sinovi, Rumunji, Srbi, Hrvati, Česi bi se doselili u grad, naučili zanat prihvatili njemački jezik i sa ljudima u svom okruženju govorili njemačkim jezikom. Njihovi sinovi i unuci uspinjući se na društvenoj ljestvici ulaskom u državne službe bi i zaboravili da su bili nešto drugo osim građana i Nijemaca.³

Unutarnja politika Habsburške Monarhije je bila obilježena odnosom gradskog srednjeg staleža i veleposjedničke aristokracije. Balans između tih „stupova Habsburške Monarhije“ narušavalo je mađarsko i hrvatsko sitno plemstvo. *Natio ungarica* je brojala pola miliona pripadnika od ukupno deset miliona stanovnika Ugarske. Mađar je također bio staleški pojam, onaj koji je oslobođen plaćanja poreza, sudjeluje na zemaljskim skupštinama i sudjeluje na izborima za sabor.⁴ Isto to je vrijedilo i za Hrvate, uz dvije bitne razlike. Prvo Hrvati nisu imali magnate, veliki zemljoposjednici su bili Mađari koji nisu previše marili za

¹ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918.*, Znanje, Zagreb 1990., 38.

² Pieter M. Judson, *Povijest Habsburškog Carstva*, Sandorf, Harvard, 2016., 234. – 235.

³ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918.*, 33.

⁴ Isto, 36.

hrvatska prava. Drugo, Hrvati su imali dugu povijest sudjelovanja u kraljevoj službi kroz višegodišnju obranu Monarhije u protuturskim ratovima. Davanje krune velikog broja časnika značilo je ipak određenu privrženost monarhiji.⁵

Ugarska je imala dugu tradiciju pozivanja na prava nacije naspram dinastije. No, unatoč toj tradiciji, pojavom nacionalizma dolazi do transformacije političkih zahtjeva. Zahtjev za demokratizacijom nije bio posebnost Habsburške Monarhije, ali postavljanje zahtjeva u formi nacionalizma, jest. J.J. Rousseau je u *Emilu* napisao: „Ono što nije narod toliko je neznatno da to ne vrijedi truda brojiti.“⁶ U prvoj fazi buđenja narod se gotovo i nije probudio. Narode iz prve polovice 1848. stvarali su pisci, odnosno intelektualci-sinovi dobrostojećih seljaka, „austrijske verzije staleža koji su Francuskoj dali jakobince.“⁷ Istaknute osobe javnog života su u svoje govore i programe unosili nacionalističku retoriku, što je pogrešno odavalo dojam masovnosti pokreta. Činjenica je da je u toj ranoj fazi, revolucija bila ograničena na pismene ljude i urbana središta. „Masovnost“ najbolje opisuje crtica s jednog sastanka pisaca u Pragu: „Da sad na nas padne strop, bio bi to kraj narodnog preporoda.“⁸ Unatoč dirljivim govorima o svojim nacijama, koje su *nota bene* tek trebale biti stvorene, stvarnost ih je demantirala. Malo je vjerojatno da su takve kompleksne ideje učinile da mase ljudi povjeruju u vlastitu pripadnost nekoj nacionalnoj zajednici. Stavljanjem fokusa na prava umjesto na pristaše, revolucija ideja se našla u slijepoj ulici. Prava čovjeka su jakobincima poslužila kao nadahnuće za revolucionarnu vojsku, dok je intelektualna borba za dokazivanjem prava bez ideje kako pokrenuti pristaše unaprijed bila osuđena na propast. Propast onih koji su mislili da je politika sukob argumenata, dok je u stvari politika sukob snaga.⁹

Tek kad su seljacima ukinuti okovi koji su ih vezali za zemlju, i kad su gradovi, spomenuti njemački otoci, bili preplavljeni nacionalnim karakterom svoje seoske okoline možemo govoriti o masovnoj revoluciji. Ali uz veliku iznimku, narodnosti su „povele borbu za blagostanje i vlast, a ne za akademske ideale.“¹⁰

⁵ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918*, 37.

⁶ Vidi: Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, Filozofski fakultet Split, Split, 21.

⁷ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918*, 38.

⁸ Isto, 39.

⁹ Usp. Pieter M. Judson, *Povijest Habsburškog Carstva*, 248. – 250.

¹⁰ Isto, 40.

2.2. Narodni preporod u Banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji

Hrvatski narodni pokret svoje početke također duguje mladoj inteligenciji i pojedincima iz redova plemstva koji su unatoč prihvaćanju trendova i shvaćanja nužnosti društvene promjene svoj rodnom stečeni status kanili očuvati. Nacionalni pokreti od Zapadne Europe do Osmanlijskog Carstva su postavljali različite zahtjeve za emancipacijom. Na to su utjecali društveni razvoj, procesi kulturne unifikacije i stvaranje jedinstvenih institucija moderne države. S toga, prostore istočno od Rajne i južno od Alpa treba promatrati odvojeno od država Zapadne Europe. Na Zapadu se iz sukoba novog građanstva i *ancien regimea* rodila nacija – zajednica ravnopravnih građana koja je preuzela ulogu države. Na Istoku je taj klasični sukob „starog“ i „novog“ zamijenjen interesnom suradnjom građanstva i honoratskog plemstva. Neuspjeh Habsburške Monarhije da centralizacijom oblikuje jedinstveni kulturni i institucionalni okvir doveo je do stvaranja nacija obrnutim procesom od onog na Zapadu. Taj fenomen Nikša Stančić naziva entonacionalizmom- procesom oblikovanja modernih nacija pravcem od „nacije prema državi“. Vođe hrvatskog preporoda su bili Ljudevit Gaj, predstavnik građanstva, i plemić Janko Drašković. Gaj je imao težak zadatak premostiti jezične prepreke koje su hrvatskom preporodu nametnute od strane kruga oko slovenskog profesora Jerneja Kopitara i njegovog učenika Vuka Stefanovića Karadžića. Prema njihovom naučavanju slovenski jezik obuhvaća slovensko i hrvatsko kajkavsko narječje, a štokavsko narječje je *de facto* srpski jezik. Po toj jezičnoj podjeli, a u skladu s jezičnim poimanjem nacije, hrvatska nacija nije ni mogla nastati. Gaj je pod utjecajem sveslavenske ideje Jana Kollara u terminologiju uveo stari pojam „ilirizma“ i na taj način prebrisao prepreke slovensko-srpskog jezičnog kruga. On je pod maskom južnoslavenskog, ilirskog jezika standardizirao hrvatski jezik. Za narječje je uzeo štokavicu, naslanjajući se na jezik dubrovačke barokne književnosti praveći na taj način stanovit odmak od Karadžićeve štokavštine.¹¹

Ilirski pokret, odnosno Narodna stranka, su Hrvatskoj i Slavoniji očuvali autonomiju pozivajući se na municipalna prava, štokavštinu su postavili kao standard hrvatskog jezika te

¹¹ Usp. Nikša Stančić, „Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja“ u: *Cris, god. X., br. 1/2008.*, 7. – 13. i Tihomir Čipek – Vlasta Švoger, „Moderne ideje i ideologije u hrvatskom društvu 19. stoljeća“ u: *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger – Jasna Turkalj, Matica Hrvatska, Zagreb, 2016., 173. – 177.

su stvorili temelje za nacionalnu integracijsku ideologiju kojoj će generacije budućih hrvatskih političara stremići.¹²

Ideje i uspjesi narodnog preporoda u Dalmaciji nisu imali jednak odjek kao u Hrvatskoj i Slavoniji. Dalmatinska politička scena revolucionarne četrdesetosme je bila izrazito heterogena. Od pripadnika talijanske manjine koji su u borbama oko Venecije vidjeli napad na maticu i priliku za pripajanje regije, preko dalmatinskih regionalista svjesnih slavenskog podrijetla, ali privrženih talijanskom jeziku i kulturi, do u tom trenutku malobrojnih hrvatskih integralista kojima je pitanje sjedinjenja Dalmacije, Hrvatske i Slavonije predstavljalo *modus operandi*. Dalmacija će zbog svoje slabije razvijenosti i izostanka snažnog građanskog sloja preporodna kretanja u punini iskusiti tek obnovom ustavnosti i slomom apsolutizma 1860. godine.¹³

Politička scena Dalmacije dobiva jasnije konture nakon odlaska svog predstavnika grofa Borellija u Carevinsko vijeće u Beč. Tamo grof Borelli idućim riječima odgovara na pitanje o sjedinjenju: „ja se srdačno zahvaljujem...ali budući da znam kako misli većina dalmatinskog puka i kakvi su mu razlozi to moram javno očitovati, da tomu još zasada nije vrijeme.“¹⁴ Od tog trenutka se politike dalmatinskih političara oblikuju u odnosu prema pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. S jedne strane je bila autonomaška strana koja je zahtijevala očuvanje zasebnosti pokrajine Dalmacije te s druge strane Narodna stranka koja se zalagala za sjedinjenje s Trojednom Kraljevinom. Najoštrij u odgovoru grofu bio je jedan od prvaka Narodne stranke Mihovil Pavlinović: „...zato ipak ne možemo se načuditi grofu Borelliu, kako su mu s pameti se svrgli naši župani štono i danas žive (ako i medju težaci) nasrid Spljeta, a župnici po svuda, te stolni Klis i Bijač, Nin i Biograd...koji su mu žive uspomene na kućnome pragu. Nisu to grofe, stečki okrnuti, niti su to puste razvaline; jer ako pođeš po Dalmaciji mirom do Neretve mutne, svaki Zagorac i Primorac ponosno će ti kazati: „Ja sam Hrvat! Mi ljudi Hrvati!“¹⁵

¹² Arnold Suppan, *Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj (1835. – 1918.)*, Naprijed, Zagreb, 1999., 48. – 49.

¹³ Usp. Marko Trogrlić – Nevio Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Leykam International, Zagreb, 2015., 42. -43. i Nikša Stančić, „Hrvat i katolik“: politička misao Mihovila Pavlinovića“ u: *Mihovil Pavlinović – Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Zagreb, 2000., 36. – 39.

¹⁴ Mihovil Pavlinović, „Odgovor iz Dalmacije grofu Borelliu, državnomu viećniku u Beču, o pitanju hrvatsko-dalmatinskoga sdruženja“ u: (ur.) Tihomir Cipek, *Mihovil Pavlinović – Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Zagreb, 2000., 86.

¹⁵ Isto, 87.

Iduće desetljeće će svojim djelovanjem obilježiti upravo Pavlinović i Miho Klaić. Njihovo odbijanje talijanizacije i germanizacije, borba za hrvatskim jezikom, ponarođenje škola i gimnazija, usađivanje ideje o pripajanju svojoj braći s druge strane Velebita su Dalmaciju postavili na zdrave temelje političkog razvoja i širenja nacionalno-integracijske ideologije. S uzajamnim poštovanjem i ponekim različitim gledištem obojica će bez sumnje svojim djelovanjem utjecati i na buduće naraštaje dalmatinskih političara uključujući i Antu Trumbića.¹⁶

¹⁶ Marko Trogrlić – Nevio Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, 68. – 69.

2.3. Odrastanje i obrazovanje Ante Trumbića

U okolnostima rastućeg problema budućeg izgleda Monarhije, bujajućeg narodnog preporoda u Dalmaciji, u Splitu se 15. svibnja 1864. rodio Ante Trumbić. Suprotno Taylorovom modelu intelektualaca i pisaca proizašlih iz građanskog srednjeg sloja, Trumbić se rodio i odgojio u težačkoj obitelji siromašnog splitskog predjela Lučac. Otac Mihovil i majka Ana su živjeli skromnim težačkim životom poput ostalih žitelja tog splitskog predgrađa. Izuzev posebnih prilika poput proslave svetog Duje i procesija na Veliki petak njihov je život bio usko vezan uz splitsko polje. O teškoj financijskoj situaciji težaka tog predjela svjedoči i činjenica da se o Trumbiću govorilo kao prvom intelektualcu s Lučca. On to pak duguje svom učitelju Vicku Kuriru koji je u njemu prepoznao potencijal koji će se vrlo brzo ostvariti u vidu najpotentnijeg hrvatskog političara.¹⁷

Politička atmosfera Splita uz gimnazijsko obrazovanje su Trumbiću usadili narodnjačku tradiciju i Pavlinovićeve ideje o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Unatoč kasnijem neslaganju s oportunističkom politikom Narodne stranke, ideje i zanos osvajanja splitske općine tih godina su trajno oblikovale Trumbića kao političara. Ponukan tom žudnjom Dalmacije za Hrvatskom, suprotno uvriježenoj praksi, odlazi u Zagreb studirati pravo na tamošnjem sveučilištu. Studiranje predmeta poput rimskog prava, opće povijesti prava, filozofije prava, crkvenih prava Katoličke i Grkoistočne crkve, hrvatsko-ugarsko privatnog i javnog prava, će osnažiti Trumbićev argumentacijski aparat. Zagrebačke klupe su, osim zanimljivih rasprava¹⁸ o državnom položaju Hrvatske nakon Nagodbe, Trumbića upoznale i s pravaškim idejama. Ideje Ante Starčevića i ostalih pravaških prvaka su u njemu dodatno osnažile nacionalni naboj koji će mu, političkim predbacivanjima unatoč, biti misao vodilja političkog djelovanja do kraja karijere. Trumbića pravnik možda najbolje opisuju riječi suradnika iz Jugoslavenskog odbora Bogomila Vošnjaka: „Trumbić je kroz i kroz pravnik. Sa vazduhom dalmatinskog grada, punim rimskih tradicija usisao je u sebe i smisao za krutu logičnost rimskog prava. Mislio je da je suvremeni život tako krut, tako jasnih,

¹⁷ Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, Književni krug Split, Split, 1991., 17.

¹⁸ Poput rasprave prof. Josipa Pliverića i Georga Jelinneka o položaju Hrvatske nakon Nagodbe. Pliverić je, *nota bene*, kao mađaron smatrao da je Hrvatska s Ugarskom u odnosu realne unije, dok je Jellinek Ugarsku vidio kao unitarnu državu.

ravnih linija. Njegova retorika je bila često sjajna. Dokazivao je načinom advokata ali ne intrasigentnošću političkog govornika.“¹⁹

Na profiliranje Trumbića političara su podjednako utjecali tvrdi i često inatljivi ambijent njegovog rodnog Lučca, gimnazijsko školovanje u atmosferi narodnjačkog trijumfa kao i srastanje s pravaškom političkom misli u klupama i hodnicima tadašnjeg Pravoslavnog i državoslovnog fakulteta u Zagrebu. Svoj politički put započinje u jednoj od posljednjih autonomaških utvrda – Trogiru. Taj kratki period će iskoristiti za upoznavanje s načinom rada u jednoj političkoj jedinici. Trumbić nije tražio prečace, politiku je nastojao razumjeti prije no što ju pokuša savladati. Stoga je i logičan njegov početak u Trogiru, koji će se vrlo brzo pokazati tijesnim za njegove ambicije. Svoje plebejsko podrijetlo je odlučio iskoristiti u svoju korist. Uspješno je opipavao puls naroda, i svoje odluke je racionalizirao po uzorku kojeg je pronašao u svakodnevnici. Njegov govor je možda bio škrt, ali njegove riječi su pogađale bit. Bogdan Radica je u svom eseju *Vječni Split* napisao: „Autohtoni Splitsanin, onaj iz Varoša ili s Lučca... on je čovjek načela, i teško se od istih rastaje.“²⁰ Kroz Radicine riječi treba promatrati odnos Trumbića i pravaštva. Trumbić je pravaštvo upoznao na svom izvoru, u krugu Ante Starčevića. Prihvatio je starčevićansku nacionalno-integracijsku ideologiju koju je odlučio prilagoditi političkoj zbiljnosti. Idealizam Ante Starčevića predstavlja jedan od vrhunaca domaće političke misli. Ideja slobodne, neovisne Hrvatske je predstavljala svojevrsnu političku avangardu tog vremena. Međutim Trumbić je bio svjestan političkog trenutka i okolnosti koje su tu ideju činile neostvarivom. On je budućnost pravaštva vidio u realizmu naspram idealizma, djelovanju naspram statičnosti i stvaranju novih političkih okvira. Stoga se i pravaški pravac Ante Trumbića i Frana Supila često u historiografiji naziva „liberalno pravaštvo“.²¹

Nacionalno-integracijsku ideologiju pravaške stranke Banovinske Hrvatske oplemenili su s liberalizmom dalmatinske Narodne stranke. Na taj su način željeli premostiti prepreke poput oportunitizma narodnjaka u suradnji s centralnim vlastima, ali i rigidnost i slijepo zacrtani pravac banovinske Stranke prava koja se u mnogim političkim situacijama znala pronaći u slijepoj ulici. To se najbolje vidi na primjeru suradnje sa Srbima. Za Starčevića su Srbi

¹⁹ Bogomil Vošnjak, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, Naklada tiskovne zadruge, Zagreb, 1928., 35.

²⁰ Bogdan Radica, *Vječni Split*, Split - Zagreb 2002., 139.

²¹ Usp. Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, 8.

nepouzdana jer ih nalazi „uz vladu, oko vlade i u težnji za vladom.“²² Njihova suradnja s autonomašima oko stopiranja ujedinjenja u Dalmaciji kao i savezništvo s banom Khuenom u Banskoj Hrvatskoj ih je uistinu činila nepouzdanim partnerom. Ipak mladi Trumbić i Supilo su u traženju pomoći koju su dalmatinski i istarski Talijani imali u Italiji, austro-ugarski Srbi u Srbiji, a koju oni nisu mogli dobiti nakon susreta s „oronulim i bolesnim“²³ Antom Starčevićem, krenuli u stvaranje nove pravaške politike. Trumbić je najveću prepreku budućnosti pravaškog pokreta vidio u „rovovskom“ idealizmu banovinske Stranke prava. Tu inertnost je odlučio riješiti okupljanjem vodećih ljudi pravaških stranaka u Hrvatskoj oko jedne stranke u jedan sve-pravaški pokret.

²² Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, Knjižnica hrvatske revije, München, 1959., 10.

²³ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 1998., 182.

2.4. Politika „novog kursa“ i Riječka rezolucija

Period između Trumbićevog aktivnog stupanja na političku scenu i objave Riječke rezolucije možemo podijeliti u tri faze. Prva faza započinje sastankom dalmatinskih pravaša i narodnjaka u Zagrebu u ljeto 1891. Tom prilikom, kao što je ranije spomenuto, Trumbić i Supilo upoznaju Antu Starčevića i nezadovoljni susretom shvaćaju da Starčevićevom pravaštvu nedostaje politička fleksibilnost i konkretna akcija. Trumbić, s pragmatizmom ukorijenjenim u realnosti, nastoji konsolidirati Stranku prava u Dalmaciji te okupiti pod pravaškom mišlju dalmatinsku oporbu, odnosno Narodnu stranku, pod jedan krov.²⁴ Prvo približavanje između dalmatinskih narodnjaka i pravaša dogodilo se na sprovodu narodnjačkom vođi Gaji Bulatu na kojem su obje strane iskazale međusobno poštovanje. Srpski list Dubrovnik navodi kako „između narodne i pravaške stranke ne ima strogo načelnih oprijeka.“²⁵ Kamen spoticanja je bio način na koji bi se dvije stranke trebale ujediniti. Neki narodnjaci poput Vida Morpurga su se protivili ujedinjenju s pravašima i zazivali osnivanje nove liberalne stranke, dok su drugi okupljeni oko Vicka Milića temelj svake političke akcije vidjeli unutar postojećeg zakonskog okvira Nagodbe i dualizma. Među pravašima je također postojala stanovita razlika, ponajprije u odnosu prema Srbima, između klerikalnog pravaštva Ive Prodana i Trumbićevog liberalnog pravaštva. Ipak opće prilike, izbacivanje namjesnika Handela iz Dalmatinskog sabora kao i represija Khuena u Banskoj Hrvatskoj, su pomogli prevladavanju razlika na dalmatinskom političkom nebu. Približavanje stranaka se odigralo u režiji dubrovačkog narodnjaka Pere Čingrije i Ante Trumbića. Prvo se 1904. klubovi Narodne hrvatske stranke i Stranke prava spajaju u Hrvatski klub, da bi se u travnju 1905. i formalno povezali u Hrvatsku stranku s Čingrijom predsjednikom i Trumbićem potpredsjednikom. Nova stranka je izgrađena na staroj težnji za ujedinjenjem Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom ali na pravaškom temelju državnog i prirodnog prava. To je također jedan od Trumbićevih uspjeha uzevši u obzir tradiciju i politički kapital koji je Narodna stranka unosila u jednadžbu.²⁶

Stvaranje Hrvatske stranke predstavlja kraj druge faze. Trumbić je jako dobro razumio da ujedinjavanje oporbe nije dovoljno za zahtjeve koje su ugradili u temelje nove stranke. Itekako je bio svjestan da politikom dominira snaga, a ne argumenti. Zato nije stao na

²⁴ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, 183. – 184.

²⁵ Vidi: Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, 8.

²⁶ Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, 9. – 10.

stvaranju Hrvatske stranke, jer hrvatski političari su već par desetljeća baratali argumentima pa je, unatoč tome, nova stranka prvenstveno izgrađena na starom zahtjevu sjedinjenja hrvatskih zemalja. Četrdesetosme je mađarski nacionalizam gurnuo Hrvate u naručje dinastije koja ih je dvadeset godina kasnije prepustila volji Gyule Andrassya i Ferencza Deaka. Hrvati kao i ostali slavenski narodi su bili neželjeni politički faktor, a samim time i sredstvo Nijemcima i Mađarima u ostvarivanju vlastitih hegemonijskih ciljeva. Hrvatsko društvo s početka 20. stoljeća je izvor svojih problema vidjelo u Austriji. Iz tog je Trumbić derivirao potrebu novopečene stranke za puno snažnijim partnerom u njihovoj borbi.²⁷

Trumbić je potencijalnog saveznika vidio u svima kojima prijete njemački *Drag nach Osten*, pa tako i u Mađarima. Težio je uspostavi odnosa s dalmatinskim Srbima i Talijanima u svom dvorištu, i suradnji s Mađarima u njihovoj borbi za samostalnost. „Protiv Austrije svakako, za mađarsku opoziciju načelno, uz naše zahtjeve.“²⁸ – glasila je parola koja najbolje opisuje duh hrvatske vanjske politike s početka 20. stoljeća.

Austrija već godinama nije predstavljala europsku silu, već njenu potrebu. Od Sadove 1866. njena politika se svodila na težnju, bolje rečeno želju, Franje Josipa za vođenjem vanjske politike i očuvanjem ugleda među europskim silama. U stvarnosti je Austro-Ugarska vanjska politika bila pupčanom vrpcom vezana za Njemačku i njene interese. Postojanje ideje Velike Ugarske je bilo jamac prijateljstva Monarhije i Njemačke, dok je s druge strane otpor Monarhije Velikoj Njemačkoj bio *raison d'etre* Monarhije za njene narode.²⁹ Kriza 1903. s ugarskim odbijanjem novačenja vojnika je hrvatske političare, sada ujedinjene oko Hrvatske stranke, natjerala na brže stvaranje političke platforme za suradnju sa dosadašnjim protivnicima. U tom svjetlu na sastanku hrvatskih narodnih zastupnika u Rijeci, 2. i 3. listopada 1905., izrađen je zaključak nazvan Riječka rezolucija. Rezolucija je bila politički program podrške Mađarskoj borbi za samostalnost. Hrvatski političari u Rezoluciji su vidjeli ispravak nepravdi nanesenih Nagodbom. Trumbić je tu najviše inzistirao na povratku prava na postavljanje bana, čime bi Hrvatska dobila jamstvo autonomije. Rezoluciji je često tepao kao „otac svome čedu“³⁰, pa ga je tim više neuspjeh politike, koju je vidio kao ostvarenje pravaške ideje u realnim političkim okvirima, izrazito pogodio.

²⁷ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918*, 169. – 170.

²⁸ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 15.

²⁹ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918*, 254. – 255.

³⁰ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 18.

Riječki sastanak pratio je sastanak srpskih političara u Zadru koji je uobličen u Zadarsku rezoluciju. Oni su načelno pozdravili zaključke hrvatskih političara u Rijeci, ali bez stanovitih zahtjeva. Izjavili su „da će poduprijeti današnji pokret mađarskog naroda, kojemu bi zajednički sa Hrvatima i faktičnu potporu ponudili, kad bi sa strane mađarskih koaliranih stranaka bile pružene realne garancije, da će se one zauzeti, kako bi se uz njihove opravdane zahtjeve ispunile i težnje Hrvatske i Slavonije, koje idu za proširenjem njenog državno-pravnog položaja.“³¹ Tu izjavu pratila je izjava o obveznom priznavanju ravnopravnosti srpskog naroda s hrvatskim. Riječka rezolucija je pokazala srpskim političarima da se važne odluke mogu donositi i bez njih. Kad se tome pridoda približavanje s vodećim mađarskim političarima koji su nakon objave došli na sastanak u Zagreb, srpski političari su podržali zaključke rezolucije, ali s figom u džepu. U konačnici srpski političari su se grozili ideje federalizacije Monarhije, žudili su za Srbijom koju mnogi od njih nisu nikada vidjeli. Zaključci rezolucije su ostavljali prostor za ostvarivanjem šire jugoslavenske ideje, sa Srbijom u ulozi Pijemonta.³²

Razlog propasti politike „novog kursa“ leži u novom dogovoru Franje Josipa s Mađarima. Ferencz Kossuth je 1905. hrvatskim političarima govorio: „Čekamo vas s ljubavlju i nadom.“, a već je 1907. kao habsburški ministar donosio uredbu o mađarskom jeziku kao službenom na željeznicama u Hrvatskoj. Pozadina tog Kossuthovog kopernikanskog obrata je višestruka. Franjo Josip, opsjednut vojskom i vanjskom politikom nije mogao pristati na zahtjeve ugarskog parlamenta za vlastitom vojskom. Neuspjehi lobiranja unutar ustavnog okvira, natjerali su cara da 1906. rastjera parlament i suspendira ustav. Caru je išlo na ruku što Ugarska 1848. i 1906. nije bila ista država. Sada je to bila visoko centralizirana država čiji birokrati navikli na stabilna primanja i mirovine za razliku od svojih djedova nisu bili spremni žrtvovati puno više od poklika podrške. Županije iz kojih je Ugarska crpila svoju moć, su umjesto posjeda sitnog plemstva postale dijelom upravnog aparata. I konačno ključ carske pobjede – prijetnja općim pravom glasa, što je Mađarima kao manjini prema ostalim narodima predstavljalo najveći strah. Gotovo jednak od ostalih naroda,

³¹ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 18.

³² Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, 13. ; Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 21. – 22.

kao i od vlastitog seljaštva. I tako je hrvatska politika, nakon carske prevare 1849. i 1867., sada bila prevarena od strane Mađara.³³

Trumbić je politiku novog kursa smatrao ostvarenjem stare pravaške ideje u okvirima tadašnjeg političkog konteksta i realnosti. Unatoč načelnom neuspjehu, rezolucija je imala i pozitivnih odjeka u oživljavanju hrvatskog političkog života. Hrvatsko pitanje se postavilo kao bitan čimbenik austro-mađarskog spora.³⁴ Franjo Josip je u suradnji Hrvata i Srba vidio svoj kraj, što nije moglo biti dalje od istine. Zahtjevi sa sastanaka u Rijeci i Zadru nisu iziskivali stvaranje neovisne države, već u tom pogledu nisu išli dalje od onoga što im je obećano još 1867. Car je u takvoj politici vidio bolno sjećanje na 1859. i poraz od talijanskog nacionalizma. Još kad se tome pridoda sve češća analogija Srbije s Pijemontom, već te 1907. je Trumbiću i ostalim političarima postalo jasno da hrvatsko pitanje nema budućnosti s Franjom Josipom kojem je nakon 60 godina vlasti i snova o vanjskopolitičkoj važnosti preostala samo vojska za koju se pak nije znalo može li preživjeti još jedan poraz.³⁵

³³ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918*, 256. – 257.

³⁴ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 19. – 20.

³⁵ Usp. A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918*, 256. – 264.

2.5. Rad u Jugoslavenskom odboru

Iz Austro-Ugarske perspektive rat se nije shvaćao kao kraj, već kao potreba. Potezi austro-ugarske diplomacije na čelu s barunom Aloysom von Aehrenthalom su rat učinili pitanjem vremena. Napetosti između Austro-Ugarske i Srbije uzrokovane austrijskom aneksijom Bosne i Hercegovine su sukob učinile mogućim već 1908. godine. Nije teško zamisliti rat uzrokovan turskim zahtjevom za povratkom izgubljenih pokrajina, kao ni eskalaciju austrijsko-srpskih odnosa. Međutim Aehrenthal je unatoč aktivnoj vanjskoj politici težio miru, i rat je nastojao izbjeći pod svaku cijenu. Rat će započeti onog momenta kad Rusija odluči stati iza leđa Srbije, a u tom trenutku Srbija na to nije mogla računati zbog austrijsko-ruskog sastanka u Buchlovicama.³⁶

Ante Trumbić je osjećao problematiku šire europske politike. Posebice u vremenu balkanskih ratova izgledalo je kao da gordijski čvor starog kontinenta može riješiti samo opći sukob. Valja spomenuti da su strani diplomati u državnim posjetima Austriji znali govoriti da ju dolaze vidjeti „prije no što se raspadne“.³⁷ U takvim okolnostima u Splitu 1913., se sastaju Trumbić i Josip Smodlaka sa predstavnicima bosanskih Srba, Nikolom Stojanovićem i Atanasijem Šolom. Ustanovljuju: „da je dužnost svih Srba i Hrvata da rade na oslobođenju Jugoslavena iz Austro-Ugarske; da je pitanje jugoslavenskog ujedinjenja (iza balkanskih ratova) postavljeno na dnevni red; da Srbija igra ulogu jugoslavenskog Pijemonta...i da je specijalna zadaća bosansko-hercegovačkih Srba i dalmatinskih Hrvata da u tom budu što aktivniji“³⁸

Trumbiću, Supilu i Meštroviću su prvi sastanci dali do znanja da će njihove riječi imati jači odjek ako proizađu iz nekakve organizacije. Iz ideje tijela koje će pred savezničkim političarima manifestirati zajedništvo Hrvata, Slovenaca i Srba u Monarhiji sa politikama Antante rodio se Jugoslavenski odbor. U pismu Supilu, Trumbić je kao predsjednik Odbora izložio program rada: „Naša organizacija ima da radi, razumije se, u sporazumu sa Srbijom, ali ne u njezino ime i to sada posve privatno i bez ikakve vanjske etikete...Kasnije kada događaji sazriju i dozrije likvidacija Austro-Ugarske, naša organizacija imala bi da se formalno obrazuje kao komitet južnoslavenskih zemalja podložnih Austro-Ugarskoj i kao

³⁶ Manfred Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914. – 1918.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2019., 16. – 18.

³⁷ Isto, 14.

³⁸ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 29.; Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, 82.

takav istupiti će pred evropsku javnost sa zadatkom da radi na oslobođenju naših zemalja, bez obzira na Kraljevinu Srbiju i Crnu Goru...Kako vidiš, ova zamisao posmatra našu narodnu stvar s općeg gledišta i isključuje partikularističke osnove o stvaranju sitnih grupa u smislu hrvatskih i srbijanskih aspiracija...“³⁹

Hrvatski političari su smatrali da uključivanjem srpskih političara iz Monarhije, i inzistiranjem na imenu Jugoslavenski odbor, stječu bolju pregovaračku poziciju među savezničkim političarima. No isto tako su i sami bili svjesni da bi hrvatski narod „mogao i sam po sebi, bez Italije, a i bez Srbije sačinavati jednu lijepu i znamenitu državu“⁴⁰ – kako je Trumbić u jednom pismu naglasio Franu Supilu. Glavni cilj Odbora bilo je očuvanje interesa hrvatskog naroda u novoj državnoj tvorevini koja je mogla biti i samostalna Hrvatska država. Međutim pod pretpostavkom gubitka rata i raspadanja Austro-Ugarske postojala su najmanje dvije brane ostvarivanju samostalne hrvatske države. Prva je bio Londonski ugovor iz travnja 1915., a druga srpski ekspanzionizam na područja na kojem žive Srbi. Potpisivanjem tajnog Londonskog ugovora kojim su Engleska, Rusija i Francuska podržale ulazak Italije u rat na njihovoj strani u zamjenu za pravo na Istru i velik dio Dalmacije, dalmatinskim i istarskim političarima je postalo jasno da će sami jako teško zaustaviti trgovinu teritorijem. Treba imati na umu da im se predbacivala tvrdnja da su Hrvati sastavni dio neprijateljske vojske Austro-Ugarske. Drugi problem proizlazi iz nezavidne vanjskopolitičke situacije uzrokovane postojanjem Londonskog ugovora, nemogućnošću uspostave postrojbi pod vlastitim zapovjedništvom.⁴¹ Iz tog aspekta suradnja sa Srbijom se činila političkom nužnošću.⁴²

Kraljevina Srbija je u ratu nastojala ispuniti vanjskopolitičke ciljeve postavljene još 1844. u *Načertaniju* Ilije Garašanina: izaći iz tadašnjih granica države i okupiti srpsko stanovništvo u novu proširenu Srbiju. Na tom tragu je nastupao tadašnji predsjednik vlade Srbije – Nikola Pašić. On je nastojao osigurati prevlast Srbije u poslijeratnoj državi prijeteći da će se u slučaju stvaranja hrvatske države Srbija izravno proširiti na teritorije Austro-Ugarske. Odbor je bio svojevrsna brana Pašićevim vanjskopolitičkim operacijama, pa ne treba čuditi njegovo protivljenje savezničkom priznavanju Jugoslavenskog odbora. Unatoč neslaganju s Pašićevim

³⁹ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 35.

⁴⁰ Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, 22.

⁴¹ Unatoč tome, dragovoljci južnoslavenskih naroda Monarhije su sudjelovali na bojišnicama u Dobrudži i Solunskoj fronti u borbi protiv Središnjih sila

⁴² Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, Hrvatski institut za povijest – Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Zagreb – Split, 12. – 13.

stavom, Odbor je nastavio održavati veze sa Srbijom koje će dovesti do potpisivanja Krfske deklaracije, uz Ženevsku deklaraciju najvažnijeg dokumenta Jugoslavenkog odbora i Kraljevine Srbije za vrijeme trajanja Velikog rata.⁴³

Uvjeti potpisivanja sporazuma, i krfskog i ženevskog, su odraz komplicirane situacije na bojištu. Veliki udarac srpskoj vanjskoj politici zadala je revolucija u Rusiji na koju je Srbija tradicionalno gledala kao na starijeg brata. Na otok Krk su pozvani delegati Jugoslavenkog odbora bez jasnih uputa o sadržaju sastanka. Oni se *de facto* govorili u svoje ime, pa ih je ta heterogenost činila izloženijima srpskom pritisku. Ante Trumbić je zastupao stajalište narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca sukladno proklamiranom načelu samoodređenja naroda. Tekst deklaracije je ostavljao prostora različitim interpretacijama, pa je Trumbić mogao narav buduće države okarakterizirati kao zajednicu s visokim stupnjem poštovanja nacionalnih posebnosti i autonomnih prava, a Pašić kao centralističku i unitarističku. Ono što je oko teksta sigurno jest da je buduća država trebala biti parlamentarna ustavna monarhija s dinastijom Karađorđevića na čelu, dok je konačno uređenje trebala odrediti ustavotvorna skupština s kvalificiranom većinom. Iz perspektive hrvatskih političara Deklaracija je bila malena pobjeda jer je njome, barem načelno, spriječeno komadanje hrvatskog teritorija.⁴⁴

Drugi važan dokument, Ženevska deklaracija, donesen je u nešto promijenjenim okolnostima. Naime, odlukom Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. prekinute su sve državnopravne veze Hrvatske s Ugarskom i Austrijom. Novoosnovana Država Slovenaca, Hrvata i Srba je postala treći faktor u pregovorima Jugoslavenkog odbora i srbijanske vlade. „*Ad impossibilia nemo temeturi!*“⁴⁵ – izgovorio je Trumbić opravdavajući proglas uslijed nemogućnosti suradnje među narodima. Pozivajući se na državno i prirodno pravo Hrvatske Trumbić se borio da se ta odluka ne prikaže revolucionarnom već prirodnom i pravno utemeljenom. Ante Trumbić je na ženevsku konferenciju stigao s ciljem osnivanja zajedničkog ministarstva čiji bi članovi polagali zakletvu i prestolonasljedniku i predsjedniku Narodnog vijeća kako bi se na taj način barem simbolički ostvarilo načelo pariteta među stranama. Tekst Ženevske deklaracije je otkrio uspjeh Trumbićeve ideje nad Pašićevom.

⁴³ Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, 13.

⁴⁴ Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, 16. – 17. ; Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, 13.

⁴⁵ U hrv. prijevodu: „Nitko se ne drži nemogućeg.“

Dogovoreno je osnivanje zajedničkog ministarstva pod čijom će kontrolom biti vanjski i vojni poslovi, ratna mornarica, pomorstvo, pripremanje konstituante itd. U zajedničku vladu bi ulazili ministri imenovani od strane Kraljevine Srbije i od Narodnog vijeća čime Srbija *de facto* priznaje Državu SHS kao ravnopravnog partnera u pregovorima. Trumbić je radi ovog uspjeha među srbijanskom opozicijom nazivan „jugoslavenskim Cavourom“.⁴⁶ Pašić je nakon potpisivanja Deklaracije podnio ostavku i izvršio pritisak na regenta Aleksandra da ne usvoji tekst Ženevske deklaracije. Duboku zabrinutost izazvanu tim činom ipak je zamijenila veća zabrinutost za budućnost Dalmacije i Istre, kao i otvorene prijetnje srpskih političara poput one Dušana Simovića po kojoj će Srbija, ukoliko se održi samostalnost Države SHS, posegnuti za aneksijom teritorija koji joj pripadaju po „pravu oružja“ i primirja s Mađarskom. U takvim okolnostima prevagnulo je gledište o brzom sjedinjenju sa Srbijom, najviše poticano od strane Svetozara Pribičevića.⁴⁷

⁴⁶ Vidi više na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11067>

⁴⁷ Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, 14. – 15. ; Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, 17. – 18.

2.6. Jadransko pitanje

Potpisivanjem primirja u Padovi 3. 11. 1918. između Kraljevine Italije i Austro-Ugarske Monarhije, a u skladu s tajnim Londonskim ugovorom, Italija je započela zauzimanje obećanih teritorija, uključujući znatan dio hrvatske obale. Tisak je već 5. studenog na naslovnica obavještavao o „okupaciji nekih dijelova Dalmacije.“⁴⁸ Zauzimanjem ukupno 34 dalmatinske općine Italija je nastojala steći bolju pregovaračku poziciju na skoroj mirovnoj konferenciji. S druge strane je raslo Trumbićevo nezadovoljstvo „bijednom oligarhijom“ u Srbiji kojoj nije stalo do države ravnopravnih naroda. Proglašenjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, raspadom Austro-Ugarske i krajem Velikog rata krenulo se u pripreme za mirovnu konferenciju. Delegaciju predvođenu Nikolom Pašićem predstavljala su i dva hrvatska predstavnika, dr. Ante Trumbić i dr. Josip Smodlaka. Obojica Splićani, jako su dobro poznavali jadranske prilike i opasnosti koje su prijetile gubitkom teritorija.

Centralno pitanje za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca na mirovnoj konferenciji u Versaillesu bilo je tzv. jadransko pitanje. Odgovor na pitanje pripadnosti istočnojadranskog teritorija trebalo je dati priklanjanje sudionika konferencije jednoj od koncepcija: talijanskoj, privrženoj tradicionalnoj diplomaciji i pogađanjem ili Wilsonovoj, utemeljenoj u pravu naroda na samoodređenje. Američki predsjednik Thomas Woodrow Wilson zaslužan je što se jadransko pitanje uopće prometnulo u međunarodni problem. Još je tokom rata pokazivao žestoko protivljenje tajnim ugovorima među Saveznicima, te je sukladno tome od početka konferencije Londonski ugovor američka delegacija smatrala ništavnim i protivnim ideji Lige naroda.⁴⁹

Trumbić je 17. veljače 1919. pred Vijećem desetorice izložio „osnove s kojih polazimo imajući pred očima njihovo ostvarenje“.⁵⁰ Izlaganje je kroz povijesni, ekonomski i etnografski prikaz nastojalo vjerno prikazati jugoslavenski karakter istočne obale Jadrana. U tom pogledu su i zahtjevi jugoslavenske delegacije „u ime principa narodnosti“ bili „da čitavo ovo primorje zajedno s otocima bude sjedinjeno s našom državom“. Trumbić je zaključio kako bi na temelju slobodnog narodnog samoodređenja i principu narodnosti teritoriji čiji su žitelji jugoslavenske narodnosti trebali pripasti toj novoj državi, odnosno

⁴⁸ Aleksandar Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918. – 1941.*, Leykam International, Zagreb, 2018., 75.

⁴⁹ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 235.

⁵⁰ Isto, 237.

Kraljevini SHS.⁵¹ Izlaganju je odmogla činjenica što među prisutnima nije bilo američkog predsjednika, najvećeg zagovaratelja rješenja pitanja u jugoslavensku korist. Povratak Wilsona na konferenciju donio je i novi elaborat američkih stručnjaka koji su predlagali veću popustljivost prema zahtjevima Italije kako bi se spasila ideja Lige naroda. Wilson je i dalje ostao nepopustljiv u stajalištu naspram Londonskog ugovora, međutim u pitanju Rijeke se pokazuju prvi znakovi kompromisa koji će postajati sve češći uslijed nemogućnosti usklađivanja njegovog demokratskog idealizma i stvarne situacije na terenu. U daljnjem izlaganju Trumbić je nastojao prikazati talijanstvo Rijeke kao „umjetnu tvorevinu“ koja nije bila ništa više doli „instrument mađarske politike“.⁵² Svoje izlaganje je završio riječima: „Srdačnost odnosa između Talijana i Mađara bila je pojačana uspomenu iz 1848. godine kad su se ova dva naroda podjednako borila protiv Habsburgovaca. Veliki mađarski rodoljub Koszut umro je u Italiji. Mađari nisu imali nikakvog razloga da se na Rijeci boje talijanskog pučanstva koje sačinjava samo otok, dok su se plašili Hrvata. S druge strane, pod režimom Trojne Alijanse Mađarska je pravila ustupke Talijanima da bi izbjegla trvenja s Italijom. Hrvati su oni koji su platili troškove i bili su bez prestanka optuživani da su instrument panslavizma i ruskog nadiranja prema Jadranu.“⁵³

Ante Trumbić se tokom cijelog trajanja konferencije nalazio u podređenom položaju. Nastavila se nepovjerljivost prema srpskoj iskrenosti u procesu ujedinjenja i kreiranja vanjske politike. Smodlaka je, prema vlastitom zapisu, prije odlaska u Pariz u kabinetu regenta Aleksandra vidio kartu iz koje se dalo zaključiti da je sa srpske strane prevagnula želja za osvajanjem prostora mimo etnografskih načela.⁵⁴

Uz sve Trumbićeve napore, uzajamno poštovanje s američkim predsjednikom Wilsonom kojem je osobno tumačio slavenski karakter jadranske obale, njegova misija je unaprijed bila označena gubitničkom. Ipak je njegova borba, označena od strane Talijana „nasrtljivom i prepotentnom“⁵⁵, spriječila dodatno komadanje teritorija u onoj mjeri u kojoj je to bilo moguće. Pod teretom Londonskog ugovora koji se poput Damoklovog mača nadvio nad pregovore, Trumbić je popustio i prihvatio bilateralni dogovor dvaju država. U potpunosti svjestan tereta i posljedica te odluke, ugovor je potpisan 22. studenog u Rapallu. Italiji je

⁵¹ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 237.

⁵² Isto, 240. – 241.

⁵³ Isto, 242.

⁵⁴ Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, 21.

⁵⁵ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 234.

pripala Istra, otoci Cres, Lošinj, Lastovo i Palagruža, te grad Zadar. Rijeka je proglašena slobodnom državom. Nakon potpisivanja sporazuma Ante Trumbić podnosi neopozivu ostavku na mjesto ministra vanjskih poslova Kraljevine SHS smatrajući da je tim činom njegova misija završena. Smatrao je uspjehom očuvanje Dalmacije, izuzev Zadra, i veći dio otoka kao i odricanje Italije od nekih zahtjeva iz samog Londonskog ugovora koji nisu preslikani u Rapallski sporazum. Pokazat će se od iznimne važnosti činjenica da su potpisom sporazuma u Rapallu francuskoj i britanskoj strani prestale biti vezane za ruke, što će itekako biti važno za nekonsolidiranu i vojno nespremnu Jugoslaviju u novim nasrtajima talijanskog iredentizma pod Musollinijem.⁵⁶

⁵⁶ Usp. Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, 25. ; Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 279. – 280.

2.7. Narodni zastupnik u Kraljevini SHS

Neiskrenost u vlastitim redovima, teški pregovori s nepravедno podijeljenim kartama i naposljetku gubitak teritorija su Rapallski sporazum pretvorili u Trumbićevu Kalvariju.⁵⁷ Unatoč tome hrvatski narod je bio svjestan situacije i znao je cijeliti borbu i rad dr. Trumbića u inozemstvu. Da je tome tako pokazuje i činjenica da je na izborima za Ustavotvornu skupštinu bio izabran za zastupnika na četiri mjesta.⁵⁸ Već će sami ustav i njegovo donošenje Trumbiću otkriti zabludu o ravnopravnosti buduće države. Vidovdanski ustav je počinjao i završavao s osobom kralja u glavnoj ulozi. Zakonodavnu vlast vršila je Narodna skupština s kraljem, izvršnu vlast kralj s ministrima koje je sam birao i sudska vlast koja je donosila odluke u kraljevo ime. Nije se radilo o diobi vlasti, nego o diobi funkcija uz kraljev blagoslov. I najvažnije, Vidovdanski ustav je u par godina postojanja zajedničke države nastojao prebrisati višestoljetni historijski i kulturni kontinuitet i stvoriti centraliziranu državu sa dominantnim srpskim obilježjem. Po uzoru na model francuskog ustava i stvaranja francuske nacije, što je bio rezultat višestoljetnog stapanja historijskih pokrajina u državno jedinstvo, srpski političari su okrenuli radikalnom jugoslavenskom unitarizmu koji je bio suprotnost tadašnjoj realnosti.⁵⁹

Ante Trumbić se zalagao za unitarnu državu decentraliziranog zakonodavstva i uprave kako bi se barem u nekoj mjeri očuvala autonomija Hrvatske. Smatrao je da se na temeljima demokracije i narodnog jedinstva može stvoriti jedinstvena država. Uvidjevši da je interes regenta i vodećih srpskih političara jedino osiguravanje primata Srbiji Trumbić predlaže tzv. sistem devolucije nadležnosti po kojem bi se velik broj zakonodavnih i izvršnih funkcija prenio na historijske pokrajine. U konačnici razočaran i rezigniran ne-demokratskim karakterom predloženog ustava glasa protiv izglasavanja i već nakon par godina nove države uviđa zabludu u kojoj se našao hrvatski narod.⁶⁰

Političkim prostorom Hrvatske tada je gospodarila Hrvatska seljačka stranka na čelu sa Stjepanom Radićem. I Trumbić i Radić su bile snažne ličnosti s izraženim osobnostima, izrazito voljeni u narodu. Njihove političke karijere su imale različite putanje, dok je Trumbić dominirao hrvatskom politikom s kraja 19. i početka 20. stoljeća Radićeva stranka gotovo da

⁵⁷ Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938*, 25.

⁵⁸ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 280.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, 166. – 167.

i nije imala utjecaj na kreiranje tadašnje politike. Seljački pokret svoj je uzlet doživio u novoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca kada postaju najjača hrvatska stranka i to će ostati do suspenzije parlamentarnog života i uspostavom Federativne Demokratske Jugoslavije pod vlašću komunista. Ivo Petrinović sukobe Trumbića i Radića smatra više „rivalitetom istaknutih političkih ličnosti“, a manje sukobom „idejno-političke prirode“.⁶¹ Tome treba pridodati i različita shvaćanja političke borbe. Trumbić je od svojih pravaških početaka inzistirao na političkoj akciji, pa s toga nikada nije odobravao Radićevu pasivnu borbu i „njegove skokove iz republikanstva u neki magloviti neutralizam“.⁶² Toj kritici unatoč, dr. Trumbić je bio svjestan snage seljačkog pokreta koji je *de facto* politički predstavljao hrvatski narod. Zbog toga je održavao bliske kontakte sa seljačkim pokretom i svim neslaganjima unatoč postat će njegov najveći apologeta kad će nakon atentata na hrvatske zastupnike u Skupštini i službeno postati članom Hrvatske seljačke stranke u kojoj će ostati do svoje smrti.⁶³

Nakon Radićeve smrti Trumbić je podržao novog predsjednika Hrvatske seljačke stranke, Vladka Mačeka. Među nekoliko desetaka odvjetnika i Trumbić se prijavio za zastupanje Mačeka pred Državnim sudom za zaštitu države. Uspio je ishoditi oslobađajuću presudu za Mačeka jer, kako je sam napisao, „režim još nije uspio korumpirati suce“.⁶⁴

U jednom od svojih posljednjih značajnih političkih istupa, na inicijativu samog Mačeka, Trumbić je napisao Zagrebačke punktacije 1932. godine. Tekst je, u duhu Trumbićeve političke filozofije, zahtijevao povratak demokraciji polazeći od ishodišta vlasti koja proizlazi iz naroda. Usmjeren prvenstveno protiv kraljeve diktature i srpske hegemonije, cilj Zagrebačkih punktacija bio je povratak na izvor problema – 1918. godinu. Akt ujedinjenja je, prema Mačeku, bio usmjeren prema uništenju ideje zajedničke države ustanovljene u Ženevskoj deklaraciji. Za Trumbića su Punktacije bile i formalan povratak svom političkom izvoru, pravaštvu. Može se reći da je konačno razočaranje srpskom politikom Trumbića nagnalo da sumnja u budućnost Kraljevine Jugoslavije i vrati se vremenu borbe za hrvatsku samostalnost.⁶⁵

⁶¹ Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, 175.

⁶² Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 292.

⁶³ Isto, 296. – 297.

⁶⁴ Isto, 301.

⁶⁵ Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938*, 28. – 29. ; Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 302. – 203.

U jesen 1938. Trumbić je doživio infarkt od kojeg se više nije oporavio. Na inicijativu Ivana Meštrovića predsjednik vlade dr. Milan Stojadinović je odobrio „narodno priznanje“ Anti Trumbiću kako bi njegova udovica Ana bila zbrinuta. Prema zapisu Ivana Meštrovića to je najmanje što je i zaslužila za sve godine oslonca i odanosti svome suprugu, znajući da on nebi „ni pomislio da bi za dlaku popustio od svog stava i uvjerenja, da tako njoj i sebi olakša svagdanji život.“⁶⁶ Nakon kratkog bolovanja, Ante Trumbić je preminuo u Zagrebu 17. studenog 1938. godine. U zagrebačkoj sokolskoj dvorani deseterci tisuća ljudi su mu došli odati posljednju počast, a „oprosno slovo“ mu je na trgu održao Vladko Maček. Po pokojnikovoj želji Trumbićevi posmrtni ostaci su preneseni u Split koji mu je priredio jedan od najljepših sprovoda do današnjeg dana. Pohranjen je u klastru samostana svetog Frane u Splitu u sarkofagu kojeg mu je izradio prijatelj Ivan Meštrović. Supruga Ana mu se pridružila u posljednjem počivalištu 2. kolovoza 1959. godine.⁶⁷

⁶⁶ <https://www.mgs.hr/2019/05/08/prica-o-ani-netty-trumbic/>

⁶⁷ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 310. – 311.

3. ŠTO JE ZA ANTU TRUMBIĆA HRVATSKI NAROD?

A.J.P Taylor na jednom mjestu u svojoj *Habsburškoj monarhiji* piše kako su „Hrvati, po svom sitnom plemstvu i po niti historijskog kontinuiteta, zadržali određen aristokratski duh...“⁶⁸ Argumentom historijskog kontinuiteta poslužiti će se i Trumbić u demantiju engleskom listu „Manchester Guardianu“. U tom tekstu Hrvate opisuje kao historijski narod sa svojom političkom i kulturnom prošlošću. Od desetog stoljeća i nezavisnog kraljevstva Hrvati su, prema Trumbiću, čuvali svoju nacionalnu i državnu individualnost. Politički kontinuitet je odraz samosvijesti o vlastitoj posebnosti. Trumbić piše: „Sačuvali su (Hrvati) svoju nacionalnu i državnu individualnost kroz vijekove; čak i u ustavu Austro-Ugarske Hrvatska je bila priznata kao politička nacija.“ Ova misao korespondira s filozofsko-političkom koncepcijom nacije – zajednice građana koji posjeduju svijest o pripadnosti istom nacionalnom, kulturnom i političkom krugu. Za razliku od pojma naroda koji označava zajednicu sadašnjih građana, pojam nacije uključuje i prošle naraštaje građana pa bi zapravo definicija Hrvata kao historijskog naroda istovremeno Hrvate označila kao modernu naciju. Težnja nacionalnih pokreta devetnaestog stoljeća je bila ostvarenje nacionalne države. Za Trumbića su Hrvati, unatoč neostvarenju nacionalnog sjedinjenja u vidu države, već tada imali elemente ostvarene političke nacije.⁶⁹

Hrvatski narod se razvijao u „atmosfera zapadne Europe i direktno pod uticajem načela francuske revolucije.“⁷⁰ Taj razvoj kroz aktivno sudjelovanje u renesansi, po Trumbiću najznačajnijem periodu europske civilizacije na mnoge je načine Hrvate odijelio od ostalih južnoslavenskih naroda. Dok su Srbi „pod uplivom političkim i vjerskim Bizanta“⁷¹, razvili orijentalni, bizantski karakter usko povezan s karakterom ostalih pravoslavnih Slavena, Hrvati su se radovima svojih kipara, slikara i znanstvenika svrstali na stranu zapadnog kulturnog kruga. „Lice Srba jest lice pravoslavlja, a lice Hrvata je lice katoličanstva, islama i bogumilstva.“⁷² Slično kao i Ivo Pilar i Trumbić je crkvenu razdvojenost smatrao glavnom

⁶⁸ A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918*, 41.

⁶⁹ Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 259. – 260.

⁷⁰ Ante Trumbić, „Govor na skupu Hrvatske zajednice u Zagrebu 10. lipnja 1923. godine“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 238.

⁷¹ Isto.

⁷² Ivo Pilar, *Južnoslavensko pitanje*, Matica hrvatska, Vinkovci, 2017., 316.

preprekom narodnom sjedinjenju Hrvata i Srba.⁷³ „Duševna odijeljenost“ Hrvata i Srba proizlazi iz konceptualnih razlika katoličanstva i pravoslavlja. Pilar smatra da je katoličanstvo Hrvatima usadilo snažniji moralni kompas, višu kulturu i sposobnosti kao i otvorenost prema drugim kulturama. Dok su Hrvati u Dalmaciji bili izloženi utjecaju talijanske kulture, a oni u Hrvatskoj i Slavoniji utjecaju njemačkog kulturnog kruga, Srbi su s druge strane bili izolirani u okvirima istočnog kulturnog utjecaja.⁷⁴ Upravo je Ante Trumbić u svom govoru na sprovodu Josipa Jurja Strossmayera istakao nadbiskupovo „oštroumno oko“ koje je među prvima uvidjelo razornost crkvene razdijeljenosti Hrvata i Srba.⁷⁵ „...Krstova nauka ne ima biti povodom razdoru, već sjedinjenju u vjeri i u narodnoj sreći.“⁷⁶ U ovom periodu prvih godina 20. stoljeća Trumbić političkom pravaštvu pridaje kulturno jugoslavenstvo strossmayerovskog tipa. Smatrao je da se političke opstrukcije mogu poništiti kulturnim zbližavanjem naroda po talijanskom modelu: „Kad je pred sedam vjekova genij Dante Alighieria stapao Italiju u jednu duševnu cjelinu, njegov glas u ono doba bijaše glas vapijućeg u pustinji, ali kulturni razvoj kasnijih vjekova na apeninskom poluotoku ostvario je njegovu zamisao i učinio božanskog pjesnika otcem i osnivačem talijanske knjige i uljudbe.“⁷⁷

Slobodu je valjalo izgraditi, prvo kulturno pa onda i politički. Unatoč bogatstvu duha i napretku koje su sa sobom nosile talijanska i njemačka kultura, upravo je taj „prekomjerni utjecaj“ za Trumbića predstavljao i političku prepreku slobodi hrvatskog naroda. „Slavenski element na našem jugu, pocijepan u male kulturne skupine, izložen je po naravnim prilikama prekomjernom utjecaju velike kulture tuđih narodnih tipova; dočim okupljen u jedinstvenom pregnuću narodne duše osvojio bi se na vlastite noge i dao bi svietu golemih proizvoda svoga duha, svoje čudi, svog vlastitog bića.“⁷⁸

Iz ovih promišljanja rodila se najcjelovitija i najkonkretnija politička akcija hrvatskih političara u Monarhiji okupljenih oko Ante Trumbića i Frana Supila. Približavanje hrvatskog i srpskog naroda kako bi se spriječile političke igre s Bečom na štetu hrvatske strane. Iz toga

⁷³ S tim da Pilar nije želio ujedinjenje Hrvata i Srba, a jedan od razloga koje je često navodio je i problem nespojivosti katoličanstva i pravoslavlja.

⁷⁴ Ivo Pilar, *Južnoslavensko pitanje*, Matica hrvatska, Vinkovci, 2017., 316. – 317.

⁷⁵ Ante Trumbić, „Govor u povodu smrti Josipa Jurja Strossmayera održan u Općinskom kazalištu u Splitu 14. travnja 1905. godine“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 76.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto, 75.

slijedi stav novoosnovane Hrvatske stranke „da su Hrvati i Srbi jedan narod po krvi i jeziku, nerazdruživo spojeni zemljištem na kojem obitavaju, te će prema tomu raditi, da se uklone i onemogućće razmirice, a da se uvriježi ljubav medju njima na osnovu zdravog samoukupnog rada za obći narodni boljitak.“⁷⁹

Kao i u ostatku svog političkog djelovanja Trumbić je i po pitanju narodnog jedinstva Hrvata i Srba nastojao pronaći realan argument. Po njemu je „historijska činjenica da su Hrvati i Srbi sašli sa sjevera na ovaj jug kao jedan narodni elemenat; faktična je činjenica, da i danas govore i pišu jednim te istim jezikom; a napokon faktična je činjenica, da, prošetaš li se od skrajnih granica hrvatstva do skrajnih granica srbstva, cielom našom zemljom nećeš nigdje susreti tuđeg narodnog elementa.“⁸⁰ Svim tim „činjenicama“ unatoč, Trumbić je ostavio prostora i za opciju u kojoj bi „Hrvati i Srbi bili...mnogo manje upućeni jedni na druge nego li u istinu jesmo.“⁸¹ Iz ovih se riječi može zaključiti da se više radi o konkretnom političkom trenutku nego li o snažnom zauzimanju za idealistički koncept narodnog jedinstva Hrvata i Srba. Samim time što je naglasak stavio na zemljišni kontinuitet u odnosu na etničko jedinstvo, Trumbić je ovoj akciji oduzeo idealistički karakter. Međutim, on je doista vjerovao da postoji način da se nadiđe „duševna odijeljenost Hrvata i Srba“.⁸² Taj konceptualni sukob katoličanstva i pravoslavlja uzrokovao je „dva tabora u prosvjeti, politici, u narodnoj ekonomiji, tako da Hrvate napose i Srbi napose imadu svoje prosvjetne zavode, svoju literaturu, svoje političke stranke i novine i napokon svoje ekonomske uredbe, kao privredna društva, banke, itd.“⁸³

Ipak vrijeme će pokazati da je srpski ekskluzivizam, izrastao iz pravoslavlja, mnogo veća prepreka, no što je Trumbić mislio. Tek će ga iskustvo zajedničke države i bliske suradnje, odnosno nedostatka iste ponovno podsjetiti na vrijednost starog Strossmayerovog načela jednakih dužnosti, jednakih tereta i jednakih prava za sve narode.⁸⁴ Nezadovoljstvo ne postojanjem stvarne namjere za „plemenskom“ ravnopravnošću Trumbića je nagnalo na prvi konkretniji istup. U govoru na sjednicama Ustavotvorne skupštine izriče svoj politički *modus*

⁷⁹ Ante Trumbić, „Članci *O programu* u povodu fuzije Hrvatske narodne stranke i Stranke prava u jedinstvenu Hrvatsku stranku u Dalmaciji.“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 82.

⁸⁰ Isto, 83.

⁸¹ Isto, 82.

⁸² Isto, 83.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Ante Trumbić, „Govor u povodu smrti Josipa Jurja Strossmayera održan u Općinskom kazalištu u Splitu 14. travnja 1905. godine“, 76.

operandi: „Nisu samo principi, nisu samo teorije koje važe, nego u prvome redu prilike, kakve su u svakom pojedinom narodu. I te su prilike najmerodavnije, i po njima treba se u prvom redu rukovoditi.“⁸⁵ U svom istupu Trumbić i dalje tvrdi kako „između Hrvata i Srba plemenske razlike nema“, izvor problema je u „psihologiji, a ne u plemenskim razlikama.“⁸⁶ Unatoč tome prvi put koristi sintagmu hrvatsko pitanje i otvara temu koja će dominirati jugoslavenskom politikom cijelo 20. stoljeće: „Odakle te razlike, taj spor između Hrvata i Srba?“⁸⁷

Trumbić rješenje hrvatskog pitanja vidi u pridavanju važnosti Hrvatima koju kao historijski narod sa stoljetnom tradicijom političkog kontinuiteta zaslužuju. Hrvatska je „...sve do novih vremena, kroz celo vreme od 800 godina ovamo...znala da očuva svoj politički individualitet koji nije nikada prestao.“⁸⁸ Svjestan snage srpskog naroda, koji ni na koji način u tri godine nove države nije pokazao pretjeranu volju za postizanjem ravnopravnosti, Trumbić zaključuje: „da se ne da u Ustavu provesti nikakva osnovna misao, koja bi bila protivna političkom shvaćanju Srba.“⁸⁹

Dvije godine nakon rasprave o Ustavu Trumbić narodno jedinstvo naziva frazom „koja režimu služi kao sredstvo za podjarmljivanje Hrvata u ime jednog principa, koji ne postoji.“⁹⁰ Do kraja svog političkog djelovanja neće odstupati od pravaške ideje kao što je bio slučaj u prvim godinama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Gotovo da i neće više koristiti sintagmu „plemenski spor“ te će ponovno u duhu pravaštva naglašavati hrvatstvo kao nosioca „ideje slobode i predvodnika svih potlačenih“ koje mora srušiti tiraniju koja je „svima pa i Srbima stegla dušu i život.“⁹¹ Napokon srpska nevoljkost prihvatanja integracijskih ideja od ilirizma pa do jugoslovenstva solidarizirala je hrvatski narod u novoj borbi za opstankom pod tuđim jarmom. Trumbić se već tada vratio onim izvornim postavkama nacionalizama 19. stoljeća – čuvanju vlastitih interesa naspram interesa kolektiva – „Mi nismo pleme bez prošlosti i ni bez svijesti, nismo dio naroda, nego samo u prosvjetnom, u ekonomskom, u

⁸⁵ Ante Trumbić, „Govor na sjednicama Ustavotvorne skupštine 23. i 25. travnja 1921. godine u povodu opće rasprave o prijedlogu novog ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 210.

⁸⁶ Isto, 195.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto, 204.

⁸⁹ Isto, 209.

⁹⁰ Ante Trumbić, „Govor na skupu Hrvatske zajednice u Zagrebu 10. lipnja 1923. godine“, 238.

⁹¹ Isto, 239.

narodnom i političkom pogledu jedna živa snaga, jedna cjelina, mi smo: Narod hrvatski, koji će srušiti ovaj divlji režim, ovaj barbarluk koji nas davi.“⁹²

Trumbić, demokrat duhom, je prihvaćao parlament kao jedino mjesto za političku borbu. Često je u svojim govorima kritizirao postupke Stjepana Radića i njegovog seljačkog pokreta. Ipak, kao demokrat, nikada se nije trudio delegitimizirati uspjeh Radićeve stranke, nego ga je nastojao razumjeti. Stoga i ne čudi kasnija Trumbićeva naklonost Radiću i Hrvatskoj Seljačkoj Stranci kojem je priznao da „je zavitlao široke slojeve i u nekoliko izbora očistio od starih ne savremenih elemenata hrvatsku političku pozornicu...Dobro je razumio dušu hrvatskog seljaka, koji se vratio kući poslije 4-godišnjeg ratnog stradanja za tuđe interese, pun razočaranja, jada i bijesa što je svoju zemlju našao pod srpskom vojnom okupacijom, koja je u ime „narodnog jedinstva“ bezobzirno nastupala pod izgovorom, da ju je „oslobodila od austrijskog ropstva.“⁹³ Ne odustajući od demokratskih principa, u jednom od posljednjih političkih akcija, zaključuje: „Stojeći na principu demokracije, smatramo narodni suverenitet stožerom svake državne organizacije i narod sam jedinim isključivim izvorom svakog političkog autoriteta i svake javne vlasti.“⁹⁴

⁹² Usp. Ante Trumbić, „Govor na skupu Hrvatske zajednice u Zagrebu 10. lipnja 1923. godine“, 239. i Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 123.

⁹³ Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“, 273.

⁹⁴ Ante Trumbić, „Rezolucija Seljačko-demokratske koalicije (Zagrebačke punktacije) 7. studenog 1932. godine“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 280.

4. O HRVATSKOM DRŽAVNOM PRAVU

Hrvatska enciklopedija hrvatsko državno pravo definira kao „skup pisanih i običajnih pravnih pravila koja su se odnosila na ustrojstvo i funkcije institucija javne vlasti u Hrvatskoj i posebice na državnopravni položaj Hrvatske u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i Habsburškoj Monarhiji.“⁹⁵ Dakle radi se o skupu pisanih i običajnih pravila pomoću kojih se nastojala dokazati neprekinutost višestoljetne hrvatske državnosti. Hrvatski nunciji su se na nizu sabora između 1790. i 1848. pozivali na municipalna prava kako bi se obranili od mađarskih presizanja nauštrb hrvatske državnosti. U raspravama poput one o uvođenju mađarskog jezika hrvatski su nunciji takve inicijative izrijeком odbijali riječima: “Kraljevina Hrvatska ima glede svoga uredovnoga jezika isto pravo kakvo ima Ugarska za sebe i za svoj jezik.”⁹⁶ Među njima se svakako istakao protonotar Josip Kušević koji je u raspravi iz 26. veljače 1826. stanje u Ugarskoj usporedio s onim u Sjedinjenim Američkim Državama i Švicarskoj u kojima također žive razni narodi. Kasnije će ta pisana i običajna pravila zapisati u svoje djelo pod nazivom *De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Na taj način je svijest o postojanju takvih prava dobila i znanstvenu obradbu.⁹⁷ Zahvaljujući održavanju svijesti o pravima i sintetiziranju istih generacije će budućih hrvatskih političara koristiti hrvatsko državno pravo kao temeljni argument u ostvarenju narodnih ciljeva. Među njima je svakako bio i Ante Trumbić koji je često u svojim javnim nastupima i pisanom riječju podsjećao svoje slušatelje i čitatelje na važnost očuvanja vlastite državnosti. On je smatrao Hrvatsku ustavnom državom od najranijeg srednjeg vijeka u kojoj je vlast vršena „zakonitim sudjelovanjem narodnog predstavništva.“⁹⁸ Hrvati su, smatra Trumbić, od vremena vladara iz narodne dinastije imali izbornu prijestolje. Kao što su birali vladare iz domaćih redova tako su u nedostatku istih prihvaćali „tudje dinastije“ i na taj način dolazili u vezu s drugim narodima. „To je trajalo od 1102. do 1918. godine.“⁹⁹

Ta 1102. godina je od izrazite važnosti, naime ona predstavlja godinu *Pacte convente* – ugovora kojim počinje hrvatsko-mađarski suživot, i trajat će sve do kraha Austro-Ugarske

⁹⁵ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26486>

⁹⁶ Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori“ u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 63 No. 5-6, 2013., 1281.; vidi isto: Ladislav Heka, *Hrvatsko-ugarska nagodba*, Srednja Europa, Zagreb, 2019.

⁹⁷ Usp. Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori“, 1281. i <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42430>

⁹⁸ Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija“, 118.

⁹⁹ Isto.

1918. godine. Iako se ne spominje izrijekom, preambula hrvatskog Ustava govori o „povijesnom pravu hrvatskog naroda na punu državnu suverenost“ koja se očitovala i „u održavanju hrvatskoga državnog subjektiviteta u hrvatsko-ugarskoj personalnoj uniji.“¹⁰⁰ Trumbić je *Pactu conventu* smatrao jamcem potpune državne nezavisnosti. Ono što on nije mogao znati, a kasnija historiografija će potvrditi je da se radilo o dokumentu iz 14. stoljeća koji najvjerojatnije govori o događajima iz te 1102. godine. Suvremena mađarska pravna povijest odbacuje taj ugovor no ipak smatra da su Hrvatska i Ugarska do 1526. bile u odnosu personalne unije.¹⁰¹ Potvrdu za svoj stav Trumbić pronalazi u činjenici da su između 1102. i 1526. Hrvatska i Ugarska u nekoliko navrata imale različite vladare. Prvi put nakon smrti ugarskog kralja Andrije III. Hrvati za kralja biraju Karla Roberta dok „je Ugarska izabrala češkog kralja Venceslava.“¹⁰² Drugi put se to dogodilo kad su Hrvati, koji nisu priznavali žensko naslijeđe odabrali za kralja Karla Dračkog. 1396. Hrvati su za kralja izabrali Ladislava Napuljskog dok je u Ugarskoj vladao Sigismund, a kasnije i Matijaš Korvin. Ponovno su se dvije kraljevine ujedinile u osobi vladara za vrijeme vladavine Vladislava II. „da bi združene, sve kraljevine pod istim žezlom, uzmogle zajedničkim silama odoliti otomanskoj sili.“¹⁰³ Raščlambom povijesti hrvatskih i ugarskih kraljeva Trumbić nalazi dovoljan dokaz hrvatske državnosti u odnosu na Ugarsku. Unatoč odbacivanju vjerodostojnosti *Pacte convente* i tvrdnjama da se radi o običnom ugovoru kralja i feudalaca, dovoljan broj različitih vladara ide u prilog tvrdnji da je Hrvatska samostalno birala svoje vladare. Hrvatska je na saboru u Cetingradu 1. siječnja 1527. odabrala mušku lozu dinastije Habsburg za svoje vladare, dok je novim ugovorom 1712. „hrvatski sabor u zgradi današnjeg nadbiskupskog dvora u Zagrebu, priznao pravo nasljedstva i ženskoj lozi Habsburga.“¹⁰⁴ Vladavina Habsburga u Hrvatskoj je trajala do suverene odluke sabora kojom je 29. listopada 1918. razriješio državnopravne veze i istupio iz zajednice podunavskih naroda. Trumbić je tu odluku popratio riječima: „*Ad impossibilia nemo teneturi!*“¹⁰⁵ Ovaj akt je označio kraj epohe koja je počela „suverenom odlukom hrvatskog naroda“¹⁰⁶ 1102. i isto tako završila 1918.

¹⁰⁰ <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

¹⁰¹ Usp. Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori“, 1266.

¹⁰² Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija“, 118.

¹⁰³ Isto, 119.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ U hrv. prijevodu – Nitko se ne drži nemogućeg! , Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija“, 116.

¹⁰⁶ Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija, 120.

godine. Iz perspektive hrvatskog naroda ta se politička posebnost u Monarhiji mogla često doimati pukim iskazom formalnosti, ali očuvanje tog prava kroz stoljeća je nacionalnoj borbi dalo snažni temelj za ispunjenjem konačnog cilja, potpune samostalnosti.

Očuvanje državnosti kroz osam stoljeća nije bio lagan zadatak. Nerijetki su bili pokušaji umanjivanja, ograničavanja pa čak i gašenja hrvatske državnosti. Najveću prijetnju su predstavljali Mađari koji su pritiskom jače sile ograničavali Hrvatsku u vršenju svoje državnosti. „*Regnum regno non praescribit leges!*“¹⁰⁷ - uzviknuo je ban Erdody Mađarima i najbolje opisao borbu za političkim opstankom.

Trumbiću će Hrvatsko-ugarska nagodba poslužiti kao nepobjediv argument u pogledu postojanja hrvatskog državnog prava. Franjo Josip je nakon teških ratnih poraza bio nagnan sklopiti nagodbu s Mađarima kojom im je predao „na milost i nemilost sve nemadžarske narode, pa i Hrvatsku stavio pred gotov čin da snosi posljedice toga njihova izmirenja...“¹⁰⁸ Ipak, dodaje Trumbić, Hrvatsku se nije moglo degradirati kao „bespravnu pokrajinu“ nego se moralo sklopiti novu, posebnu nagodbu kojom su joj se priznali „pravni atributi...njene državne individualnosti.“¹⁰⁹ Nadalje tvrdi kako je postojanje Hrvatsko-ugarske nagodbe Hrvatskoj *de facto* i *de iure* omogućilo raskidanje postojećih veza s Ugarskom i Austrijom.

Trumbić je istina grdno pogriješio kad je smatrao da s novom državom dolazi razdoblje oporavka i napretka hrvatskog naroda gdje neće biti potrebe za očuvanjem državnog položaja kao u prošlosti. Nakon što je shvatio da se iza maske narodnog jedinstva krije potreba Srbije za hegemonijom u novoj državi, sam se našao u situaciji da se ponovno bori za očuvanjem hrvatskog državnog prava. „Kad sam opazio tendenciju za potpunom centralizacijom u Beogradu, kazao sam otvoreno, da se Hrvatska ne će dati progutati...Hrvatska ima svoju prošlost. Bila je nezavisna država i nije nikada ni faktično izgubila svoja prava. U Hrvatskoj je živ osjećaj, živa svijest narodne i političke individualnosti.“¹¹⁰ Iskustvo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca je Hrvate ponovno vratilo u borbu za opstojnost vlastite državnosti. Hrvatsko pitanje je s vremenom postajalo sve aktualnije, ali rezultati su bili takvi da je Trumbić samo mogao ustvrditi kako je u Hrvatskoj zabranjena hrvatska zastava. Kralj je vlastitu diktaturu pravdao separatističkim zahtjevima Hrvata te je prema načelu: „spas

¹⁰⁷ Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija, 120.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Ante Trumbić, „Govor na skupu Hrvatske zajednice u Zagrebu 10. lipnja 1923. godine“, 237.

otadžbine najviši je zakon“ ukinuo ustav. Za Trumbića je kraljeva diktatura i ukidanje ustava bila posljednji čavao u lijes nove države u kojoj se zahtjev za autonomijom smatra „atentatom na integritet države.“¹¹¹

U razgovoru sa Alojzijem Stepincem dotiče se važnosti katoličanstva za opstojnost hrvatskog naroda. „Kat. crkva je odbrana hrvatskog naroda...Kad Hrvati ne bi bili katolici, kao narod bi ih nestalo.“¹¹² U svojim političkim počecima Trumbić je smatrao vjersku razdvojenost glavnim problemom Hrvata i Srba, dok je kasnije uvidio da je upravo katoličanstvo i potpora Svete Stolice odigrala važnu ulogu u očuvanju narodne posebnosti pa slijedom toga i državne posebnosti Hrvata i Hrvatske. Zaključno, Trumbić je spas hrvatske državne ideje vidio u zajednici koja „isključivši prevlast jednog ili više njenih članova nad ostalim, ima biti jedna asocijacija interesa osnovana na slobodnoj volji njenih članova...“¹¹³ Slobodna volja hrvatskog naroda nastavit će težnju za očuvanjem državnosti – jedinom garancijom njegove slobode.

¹¹¹ Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“, 268.

¹¹² Zagreb 29.6.1934 – Bilješka o razgovoru s Alojzijem Stepincem u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, Hrvatski institut za povijest – Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Zagreb – Split, 725.

¹¹³ Ante Trumbić, „Rezolucija Seljačko-demokratske koalicije (Zagrebačke punktacije) 7. studenog 1932. godine“, 281.

5. O PRAVU NA SAMOODREĐENJE

Članak 1, točka 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima glasi: „Svi narodi imaju pravo na samoodređenje.“¹¹⁴ Pravo na samoodređenje se može definirati i kao pravo na stvaranje vlastite nacionalne države. Pravno gledajući može nam se činiti kontradiktornim supostojanje prava na samoodređenje i prava države na zaštitu vlastitog teritorijalnog integriteta. Pravo pitanje je koji intenzitet argumenata je potreban nekoj zajednici da se na temelju prava na samoodređenje odcijepi od države čiji je dio? Neki autori uzimaju za primjer Švicarsku kao državu u kojoj je osigurana zadovoljavajuća razina prava na samoodređenje bez potrebe za rušenjem teritorijalnog integriteta države.¹¹⁵

Jedan od prvih političara koji su pitanje prava na samoodređenje iznijeli na svjetsku scenu je američki predsjednik Thomas Woodrow Wilson, nekadašnji profesor međunarodnog prava.¹¹⁶ Ulaskom američkih snaga u rat okolnosti su se promijenile i s vremenom je postajalo sve jasnije da će konačna pobjeda pripasti Saveznicima. U memorandumu o uređenju Europe britanski filozof i tadašnji lord admirality A. J. Balfour piše o trajnom miru u Europi preuređivanjem karte nacionalnosti.¹¹⁷ Nadalje u slučaju ne prihvatanja navedenih uvjeta govori se o uspostavi nezavisne Belgije, vraćanja Alsacea i Lorrainea Francuskoj, pronalasku rješenja za Poljsku, proširivanju granica Italije i stvaranju veće Srbije – „a greater Serbia“¹¹⁸ Prve promjene savezničkog stava dao je naslutiti britanski premijer David Lloyd George tvrdeći kako će „demokratizacija Srednje Europe biti neizbježna posljedica ovog rata, (i da će ona) više doprinijeti da ostvarimo naše (savezničke) ratne ciljeve nego ma koje mjere koje bi mogli zamisliti.“¹¹⁹ George je u više navrata prije toga tvrdio kako „rušenje Austro-Ugarske nije sastavni dio naših ratnih ciljeva“, dok je Wilson nekoliko dana nakon u svom obraćanju Kongresu poručio da „narodima Austro-Ugarske čije mjesto među narodima želimo vidjeti očuvano i osigurano, treba dati najslobodniju mogućnost za autonomni razvitak.“¹²⁰ Iz ovih riječi Woodrow Wilsona dalo se naslutiti kako američki stav još nije išao za uništenjem Austro-Ugarske, već za stvaranjem uvjeta za autonomni i slobodni razvoj njenih naroda unutar postojećih teritorijalnih granica.

¹¹⁴ Vladimir Ibler, „Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava“ u: Politička misao : časopis za politologiju, Vol 29 No. 2, 1992., 54.

¹¹⁵ Isto, 61.

¹¹⁶ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 118.

¹¹⁷ Isto, 106.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Isto, 107.

¹²⁰ Isto, 107. – 108.

Na ove stavove u ime Jugoslavenskog odbora reagirao je Ante Trumbić, pozdravljajući opća načela koja bi trebala osigurati trajni mir, tvrdeći da se: „jugoslavenski narod (Srbi, Hrvati i Slovenci) ne može zadovoljiti sa dijelovima ovih govora, koji se na nj odnose. Razlog nezadovoljstvu naroda podređenih Austro-Ugarskoj, gdje su prilike, kako je to ispravno izložio predsjednik Britanske Vlade, već davno predstavljale opasnost općem miru, ne može se ukloniti željom da se Austro-Ugarska manje-više problematički demokratizira na temelju neke autonomije. Nema nego jedan put da se ukloni ova opasnost za mir, a taj je potpuno oslobođenje podređenih nacija, priznavajući im pravo da se izjave o svojoj budućnosti, koje (pravo) gospodin Lloyd George priznaje čak i urođeničkim plemenima u njemačkim kolonijama.“¹²¹ Trumbić je smatrao da pravo na samoodređenje imaju i oni narodi čiji se teritorij nalazi u geografskom kontinuitetu s teritorijem iz kojeg se vlada. Nekoliko desetljeća kasnije glavni tajnik UN-a U Tant će izjaviti kako priznavanje članice UN-a znači i priznavanje teritorijalne cjelovitosti i suverenosti te članice. Ovakav stav će predstavljati prepreku i kasnijim nastojanjima Republike Hrvatske za međunarodnim priznanjem.¹²²

U sličnoj dilemi je bila međunarodna politika na kraju Velikog rata: pokušati sačuvati cjelovitost Austro-Ugarske ili potaknuti male narode na samoodređenje? Wilsonovi planovi za Austro-Ugarsku su se kretali između inzistiranja na pravu samoodređenja i pravu narodnog samoodređenja. Prvo je shvaćao kao zahtjev za demokratizacijom države na način da njena vlast proizlazi iz naroda. To bi u slučaju Austro-Ugarske značilo da narodi, poput Hrvata, moraju imati okvir za slobodan i nesmetan razvoj ali taj bi okvir i dalje bila Austro-Ugarska. To je bio i stav Sjedinjenih Američkih Država dok nisu uvidjeli da njihovi naponi o odvajanju Austro-Ugarske od Njemačke nisu urodili plodom. Nova ideološka osnova američke vanjske politike ogledala se u inzistiranju na pravu narodnog samoodređenja po kojem „svaki narod, bez obzira na njegovu veličinu ili povijesni i kulturni karakter, mora biti nosilac svojih suverenih prava, odnosno da državne granice moraju biti u suglasju s etnografskim granicama kako bi se unutar granice jedne slobodne države našli uključeni svi pripadnici nekog naroda.“¹²³ Trumbić je zbog ovakvog stava u Wilsonu vidio najvažnijeg suradnika

¹²¹ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 109.

¹²² Vladimir Ibler, „Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava“, 61.

¹²³ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 119.

južnoslavenskih naroda što je često znao i naglasiti: „...treba da iskažem potpuno poštovanje i čast predsjedniku Wilsonu koji se svom dušom bio zauzeo, da brani naša prava.“¹²⁴

Ante Trumbić je u svojim ranim tekstovima i sam bio u istoj dilemi kao i Woodrow Wilson. Tako u članku „Dalmacija u borbi između Austrije i Ugarske“ piše kako se Hrvatska može zadovoljiti jedino „ako joj se dadu i zajamče preduvjeti samostalnog života i napretka.“ Prvi korak prema tome bi bila reinkorporacija Dalmacije, odnosno zahtjevi za teritorijalnom cjelovitošću. Nadalje i sam je svjestan kako su i Austrija i Ugarska bile uzrokom „zasijecanja“ hrvatskih interesa. Austrija je oduvijek „otkidala hrvatskom narodu njegova državna prava, a njegovu zemlju rasejpekala.“¹²⁵ S druge strane Ugarski fanatični imperijalizam je također predstavljao neprijatelja „individualnosti Hrvatske“. Zato Trumbić i upozorava mađarske političare kako nitko neće sebe žrtvovati za tuđu veličinu i poziva ih da se počnu ponašati kao suradnici hrvatskom narodu. Jasno je da bi se i Trumbić u tom trenutku zadovoljio ispunjenjem prava koja će omogućiti nesmetan razvoj hrvatskog naroda, makar to bila Austro-Ugarska ili pak nezavisna Ugarska. I sam tvrdi kako „najradikalniji političar hrvatski shvaća da se narodni postulati ne mogu postići jednim mahom.“¹²⁶ Neuspjeh Riječke rezolucije i politika suradnje s Ugarskom će ga, kao i kasnije Wilsona, uvjeriti kako ne postoji način da hrvatski narod ostvari vlastita prava unutar Austro-Ugarske već da borbom za narodno samoodređenje prosperira u okviru vlastite države.

U listopadu 1918. konstituirano je Narodno vijeće i njegovo predsjedništvo u koje su ušli Antun Korošec, Ante Pavelić i Svetozar Pribičević. Vijeće je 19. listopada 1918. objavilo deklaraciju inspiriranu idejama narodnog samoodređenja i demokracije. Tražila se „slobodna suverena država svega naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom neprekinutom etnografskom području toga naroda.“¹²⁷ Po dogovoru 29. listopada 1918. Hrvatski sabor je donio odluku kojom se raskidaju sve veze s Austro-Ugarskom „na temelju potpunog prava narodnog samoodređenja, koje je danas već priznato od svih zaraćenih strana.“¹²⁸ U skladu sa stajalištem Ante Trumbića i Jugoslavenskog odbora, prvi preduvjet narodnoj slobodi je bilo raskidanje svih državno-pravnih veza s Austro-Ugarskom s temeljem u pravu naroda na

¹²⁴ Ante Trumbić, „Govor o rješenju jadranskog pitanja u Općinskom kazalištu u Splitu, prosinca 1920. god.“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 180.

¹²⁵ Ante Trumbić, „Dalmacija u borbi između Austrije i Ugarske“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 70.

¹²⁶ Isto, 72.

¹²⁷ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 148.

¹²⁸ Isto, 153.

samoodređenje. Izazovna politička situacija uzrokovana ratnim zbivanjima, uloga Srbije u ratnoj pobjedi i postojanje tajnog Londonskog ugovora su Trumbiću i ostatku hrvatskih političara znatno otežavali manevarske pozicije. Politika koju je zastupao Trumbić, a manifestirala se u programu Hrvatske stranke, po kojoj „su Hrvati i Srbi jedan narod po krvi i jeziku“¹²⁹, a činila se kao rješenje narodnog pitanja, za vrijeme trajanja rata izazvala je niz pitanja.

Što je bilo izglednije da će rat završiti savezničkom pobjedom, to su akcije srpske vlade bile protivne ideji narodnog jedinstva. Nikola Pašić je u rujnu 1918. posjetio Pariz i London kako bi tamošnje službene krugove pridobio za svoje rješenje jugoslavenskog pitanja. Koristio je sva vanjskopolitička sredstva da spriječi priznavanje Jugoslavenskog odbora kao predstavnika Hrvata, Srba i Slovenaca iz Austro-Ugarske. Spominjući „lojalnost i žrtve saveznice Srbije“ trudio se postaviti Srbiju kao jedinu moguću osloboditeljicu „svoje braće“. Na pitanje britanskog premijera Lloyd Georgea o ujedinjenju Hrvata, Srba i Slovenaca odgovorio je kako se načelno ne protivi zajedničkoj državi uz opasku kako želi da zna što Srbija dobiva „za ogromne žrtve koje je podnela boreći se verno uz svoje Saveznike.“¹³⁰ Ovakvim inicijativama Pašić je svjesno unosio nemir i nepovjerenje u dinamiku hrvatsko-srpskog odnosa stalno plešući između tzv. „malog i velikog rješenja“¹³¹ ovisno o prognozi na vanjskopolitičkom nebu. Stoga i ne treba čuditi da je Trumbića označio kao neprijatelja i često umanjivao njegovu vrijednost u očima stranih političara. Dok se Trumbić istinski borio za priznanjem prava za narodnim samoodređenjem austrougarskim južnim Slavenima, Pašić je cijelo to vrijeme „izričito tražio da Saveznici priznaju srpsku vladu kao predstavnika Jugoslavena Austro-Ugarske.“¹³²

Gotovo cijelo desetljeće je Ante Trumbić proveo u predstavljanju prava hrvatskog naroda svjetskoj javnosti, napose onog najtemeljnijeg – prava na narodno samoodređenje. Sav taj napor je rezultirao poniženjem Hrvata „u svojem ponosu i u svojoj nacionalnoj časti.“¹³³ Ostatak političkog djelovanja posvetio je razotkrivanju farse koja se krila iza „narodnog

¹²⁹ Ante Trumbić, „Članci *O programu* u povodu fuzije Hrvatske narodne stranke i Stranke prava u jedinstvenu Hrvatsku stranku u Dalmaciji.“, 82.

¹³⁰ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 132.

¹³¹ Malo rješenje – ideja Velike Srbije; Veliko rješenje – zajednička država svih Hrvata, Srba i Slovenaca. U konačnici će prevladati „veliko rješenje“ konstituiranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. godine.

¹³² Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 135.

¹³³ Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“, 259.

jedinstva“ koje nije ništa doli „sadržina velikosrpstva beogradskog tipa.“¹³⁴ Budućnost države, ako je ona uopće bila moguća, je vidio u teritorijalnom razgraničenju Hrvata i Srba koje bi se provelo „putem konsultiranja naroda“, a eventualna buduća suradnja bi bila moguća samo „na bazi slobodne asocijacije interesa na izmjeničnu korist ugovornika i njihovih odnosa.“¹³⁵ Tako se ideja narodnog jedinstva poduprta pravom na narodno samoodređenje vratila na svoj izvor, u krilo pravaške ideje narodnog samoodređenja – Hrvata.

¹³⁴ Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“, 259.

¹³⁵ Isto, 279.

6. O PRAVU NA VLASTITU DRŽAVU

Moderna država nastaje za vrijeme i nakon apsolutističkih vladavina u Europi u kojima država postaje nositeljem javne moći. Ona je proizvod potrebe za što efikasnijom kontrolom društva i njegovih resursa. Visoki troškovi dvora i skupi ratovi su vladare natjerali na niz modernizacijskih procesa koji su stvaranjem institucija nastojali čvršće kontrolirati fiskalnu politiku, provesti teritorijalnu integraciju i snažnije osigurati granice.¹³⁶ Prostor srednje Europe, u zaostatku za zapadnim zemljama, nastojao je ubrzanim procesom nadoknaditi zaostajanje stvaranjem institucija moderne države i provođenjem procesa kulturne standardizacije. Uspješan otpor apsolutizmu i pokušajima germanizacije, očuvanje autonomnih političkih institucija i latinskog jezika omogućili su različitim društvenim elitama provođenja političke modernizacije i kulturne standardizacije po vlastitom obrascu. Elitama koje su predvodile te procese trebala je legitimacija njihovog rada pred novonastalim slojevima proizašlim iz dinamične promjene društvene slike. Iz te potrebe nastaje ideje nacije, zajednice pojedinaca sa sviješću o zajedničkoj pripadnosti i ishodište političkog autoriteta.¹³⁷ Nacijama se često predbacivalo stvaranje mitova međutim „mit koji ne uspije izazvati reakciju ili je stran zajednici, ili nije pogodno puls vremena, ili motivira tek manjinu onih kojima se obraća.“¹³⁸ Primjer takvog mita je ideja Slavo-dalmatinske nacije koja je svoj identitet gradila na slavenskom podrijetlu i talijanskom jeziku i kulturi. Srž tog programa se sažimala u riječima splitskog gradonačelnika Antonia Bajamontia: „Slaveni i sutra, Hrvati nikada.“ Stvaranjem moderne hrvatske nacije, Austro-Ugarska se našla u sličnom problemu legitimacije vlasti. Bečki dvor čije je postojanje također bilo opravdavano božanskim uzrocima je sada morao opravdati svoje postojanje narodima koji su završetak svojih nacionalnih procesa vidjeli u vlastitoj nacionalnoj državi. Iz tog (ne) opravdanja su slijedile revolucije, suspenzije parlamentarnog života, nagodbe i u konačnici slom te države 1918. godine.

Upravo je zaključak: „Austria delenda est“¹³⁹ sačinjavao okosnicu Trumbićevog državotvornog programa. Već u svom prvom govoru u Dalmatinskom saboru ističe: „Ipak

¹³⁶ Usp. Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20 stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002., 31. – 40.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ Davorka Matić, „Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?“ u: *Socijalna ekologija : journal for environmental thought and sociological research*, Vol 14 No. 1-2, 2005., 77.

¹³⁹ U hrv. prijevodu: Austriju treba razoriti.

Hrvati preživješe sve strašne oluje i danas se javljaju u kolu ostalih prosvijećenih naroda, tražeći svoju imovinu i svoju slobodu. Ako je išta slatka plemenitoj duši to je rad za domovinu, to je nastojanje da potlačeni narod dođe do svoje sreće. Sreći naroda hrvatskog, koji me je rodio, poklanjam i ja svoju neznatnu snagu, opojen neslomljivom vjerom u naše Uskrsnuće, koje će granuti tim prije, čim se Hrvati budu marnije zauzimali za svoje dobro.“¹⁴⁰ Sreća koju ističe Trumbić predstavlja ideju državne samostalnosti, ona je „duša i stožer programa...“¹⁴¹ Samostalnost je aksiomska ideja koja nadilazi stranačke različitosti, ona je „vrhovni narodni cilj.“¹⁴²

Prvi preduvjet ka ostvarenju tog cilja bilo je ostvarenje teritorijalne integracije, odnosno ujedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom. Taj stari zahtjev hrvatskih političara još je jednom oživotvoren u rezoluciji koju su hrvatski zastupnici, na poticaj Ante Trumbića, iznijeli na Carevinskom vijeću 30. ožujka 1897., a u kojoj je bilo rečeno slijedeće: „Potpisani hrvatski zastupnici, dočim priznavaju da Dalmacija danas de facto pripada kraljevinama i zemljama zastupanima u Carevinskom Vijeću, dužni su izjaviti, da ona pripada de iure cjelokupnoj Kraljevini Hrvatskoj.“¹⁴³ Pitanje cjelokupnosti teritorija je jednaku važnost imalo za stjecanje državne samostalnosti kao i za opstanak hrvatskog naroda uopće. Trumbić je bio svjestan nedostatka političke snage za ispunjenjem najviših ciljeva, stoga je postavljanje zahtjeva u obliku najviših ciljeva išlo u smjeru ostvarivanja barem osnovnih uvjeta za opstanak hrvatskog naroda. Uz političku vrijednost pitanje ujedinjenja je imalo i svoju ekonomsku stranu, često zapostavljenu, a gotovo uvijek presudnu u ostvarenju političkih ciljeva. U nedostatku istih mali narodi su se okretali načelu slobode koje ih „jedino može štititi od pohlepe velikih.“¹⁴⁴ Trumbiću je pojam slobode bio izrazito važan, shvaćao je da u nedostatku političkih i ekonomskih alata ideja slobode predstavlja čuvara malih naroda. Njegovim riječima: „Sloboda mora biti naša obrana i naša svrha; sloboda svugdje, u socijalno-političkom životu i u narodnom.“¹⁴⁵ Temelj ostvarenja narodnih ciljeva mora biti

¹⁴⁰ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 7.

¹⁴¹ Ante Trumbić, „Članci *O programu* u povodu fuzije Hrvatske narodne stranke i Stranke prava u jedinstvenu Hrvatsku stranku u Dalmaciji.“, 87.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 12.

¹⁴⁴ Ante Trumbić, „Članci *O programu* u povodu fuzije Hrvatske narodne stranke i Stranke prava u jedinstvenu Hrvatsku stranku u Dalmaciji.“, 92.

¹⁴⁵ Isto.

sloboda, ona „je ugalni kamen, na kojem jedino možemo ozbiljno zidati narodnu budućnost.“¹⁴⁶

Trumbić je smatrao da hrvatski narod svoja prava neće ostvariti u Monarhiji, pa ni ona koja su mu bila zagwarantirana. Oslanjanje na slobodu i čuvanje narodnog identiteta je bio *modus operandi* skupine okupljene oko Trumbića do povoljnije političke situacije.

Nemogućnost ostvarenja teritorijalne cjelovitosti će „natjerati“ hrvatske političare na okupljanje šire koalicije i sporazuma sa Srbima, Talijanima i Mađarima. Monarhija je označena kao ona prije koje je živio hrvatski narod i poslije koje će nastaviti svoj život uz težnju da „narod hrvatski bude jednom narod.“¹⁴⁷

Riječka rezolucija je oživjela hrvatsku politiku, te je unatoč načelnom neuspjehu otklonila mogućnost suradnje s Mađarima, koji su se pred strahom uvođenja općeg prava glasa okrenuli dobroj staroj taktici ugnjetavanja ne-mađarskih naroda. Trumbić će nastaviti svoj rad na oslobođenju od austrougarskog jarma u kojem će sve više inzistirati na čvršćoj suradnji sa Srbima u kontekstu šireg južnoslavenskog oslobođenja. I sam Trumbić priznaje kako „nije niko mogao naslutiti da bi tako brzo (Monarhija) mogla nestati.“ Propast Austrije, uz sav organizirani moderni državni aparat, će pokazati „da je država samo forma, a narod sadržina u kojoj je snaga života i duha.“¹⁴⁸ Ovim riječima i Trumbić se priklanja idealima francuske revolucije, jer država mora tražiti razlog svoj postojanja u vlastitom narodu, nositelju političkog autoriteta – naciji.

Trumbić je već u vrijeme balkanskih ratova predosjećao da stari kontinent čeka još veći sukob pa je zajedno s ostalim hrvatskim i srpskim političarima započeo planove u slučaju da Austro-Ugarska uđe u rat. U siječnju 1913. se sastao s Josipom Smodlakom i vođama bosanskih Srba Nikolom Stojanovićem i Atanasijem Šolom gdje su zaključili: „da je dužnost svih Srba i Hrvata da rade na oslobođenju Jugoslavena iz Austro-Ugarske; da je pitanje jugoslavenskog ujedinjenja (iza balkanskih ratova) postavljeno na dnevni red; da Srbija igra ulogu jugoslavenskog Pijemonta...i da je specijalna zadaća bosansko-hercegovačkih Srba i dalmatinskih Hrvata da u tom budu što aktivniji.“¹⁴⁹ Nadalje spominjao se odlazak u

¹⁴⁶ Ante Trumbić, „Članci *O programu* u povodu fuzije Hrvatske narodne stranke i Stranke prava u jedinstvenu Hrvatsku stranku u Dalmaciji.“, 92.

¹⁴⁷ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 13.

¹⁴⁸ Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija, 135.

¹⁴⁹ Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, 29.

inozemstvo kao jedna od opcija političke borbe u slučaju ratnog sukoba. S početkom rata počinje i Trumbićev politički život u emigraciji i djelovanje kroz rad Jugoslavenskog odbora kao njegov predsjednik i idejni vođa. Njegov rad kroz odbor će obilježiti tajni Londonski ugovor kojim se Italiji za ulazak u rat na stranu Saveznika obećavao veliki dio istočne obale Jadrana, stvaranje imidža Hrvata kao protivnika Austro-Ugarske i konačno srpski oportunistički koji je donosio i mijenjao odluke ovisno o situaciji na bojištu. Kroz tu prizmu treba promatrati i Krfsku deklaraciju, ključni dokument Jugoslavenskog odbora i srpske vlade koji je trebao odlučiti narav buduće države i uvjete samog ujedinjenja Hrvata, Srba i Slovenaca. Trumbić je na Krfu tvrdio: „da se jedinstvo države može da dovoljno osigura, ako se zajedničkom zakonodavstvu i upravi povjere ovi poslovi: cjelovitost državne teritorije i državljanstvo, poslovi vladalačkog doma Karađorđevića, inostrani poslovi i međunarodni ugovori, carina i pomorstvo, novčarstvo, vojni poslovi, državna imovina, pošta i telegraf, željeznice, koje su od značaja za cijelu državu i financije za pokriće troškova skopčanih s ovim poslovima. Ovo je više nego dovoljno da se državno jedinstvo afirmira. Svi ostali pak poslovi imali bi se zadržati posebnoj legislativi i eksekutivi.“¹⁵⁰ Prema Trumbiću karakter buduće države imala je donijeti ustavotvorna skupština voljom i pristankom i Srba i Hrvata i Slovenaca. Izbjegavanjem donošenja ustava kvalificiranom većinom, Srbi su kao brojčano dominantni narod osigurali karakter države koji je njima odgovarao. Trumbić je u više navrata isticao želju da Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca bude pravna država, a da svoj legitimitet crpi iz suradnje sa samim narodom. Predloženi nacrt, s druge strane, je išao u smjeru stvaranja snažnog birokratskog aparata kojim se upravlja iz jednog centra moći u kojem narod ponovno gubi svoju sudbinsku ulogu izvorišta političkog autoriteta. I za takav ustav Trumbić nije mogao glasovati. *Nota bene* Trumbić je u svom izlaganju pred Ustavotvornom skupštinom zastupao ideju jedinstvene države, smatrao je da ne postoje uvjeti da se država osnuje na federalističkim uređenjima. Takvom stavu unatoč, a kojeg će kasnije potaknut iskustvom oštro revidirati, Trumbić je glasao protiv ustava koji se izglasao političkim manevrima većinskog naroda i koji je u svojoj biti bio osmišljen da umanjivanjem prava naroda ostvari hegemoniju Beograda.¹⁵¹

¹⁵⁰ Ante Trumbić, „Govor na skupu Hrvatske zajednice u Zagrebu 10. lipnja 1923. godine“, 237.

¹⁵¹ Usp. Ante Trumbić, „Govor na sjednicama Ustavotvorne skupštine 23. i 25. travnja 1921. godine u povodu opće rasprave o prijedlogu novog ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, 210. – 215.

Izglasavanje ustava apsolutnom većinom umjesto kvalificiranom kao i srpska prevlast na svim pozicijama u državi su uvjerali Trumbića da su ideje narodnog jedinstva i zajedničke države samo krinka velikosrpskog hegemonizma. Ponovno u svojim nastupima ističe važnost ideje hrvatstva kao nositelja vrijednosti slobode i predvoditelja potlačenih. U govoru na sprovođu Stjepana Radića ističe važnost hrvatskog državnog prava: „Državna samostalnost koju je Hrvatska imala i vršila kroz vjekove, a koje danas nema, zahtjev je našeg čistog prava, od koga hrvatski narod odstupiti neće. On se tog nezatomljivog prava, nakon desetogodišnjeg katastrofalnog iskustva ne smije odreći ni stoga što je naš – danas strahovito ugrožen socialni, kulturni i ekonomski život, kao rezultat hiljadugodišnje državne individualnosti Hrvatske, jedino tekovina i svojina općeg čovječanskog napretka.“¹⁵² Trumbić se trudio u svojim nastupima jasno precizirati izvor problema koji se prema njemu nije nalazio u srpskom narodu već u skupini političara okupljenih oko dvora koji su nastojali implementirati velikosrpsku politiku unutar tzv. „velikog rješenja“¹⁵³ Upozoravao je da „hrvatski narod u prvom redu neće dozvoliti, da se naša borba za slobodu izopači i izvrne u kukavni sukob između Hrvatsva i Srpstva, od koga sukoba prijeti i Srpstvu i Hrvatstvu zator i sramota.“¹⁵⁴ Ovim gotovo proročanskim riječima nije pomogla suspenzija parlamentarnog života 6. siječnja 1929. koju je kralj Aleksandar uveo zbog „atentata na integritet države“. Obespravljani hrvatski narod, kojeg Trumbić uspoređuje s rajom¹⁵⁵, jedanaest godina od uspostave države koja ga je trebala osloboditi ponovno se našao u borbi za vlastitim pravima i autonomijom.

„Ubi solitudinem daciunt, pacem apellant“¹⁵⁶, ovim načelom se vodila država koja je „nezavisnoj državi Hrvatskoj“ nametnula vojničku hegemoniju i uređeni europski pravni sustav Austro-Ugarske zamijenila nazadnim „turskim sistemom – spahija i raje“. Trumbić zaključuje kako su Srbi pokazali da nisu kadri urediti državu u duhu europskih zemalja.

Rješenje, smatra Trumbić, je odlazak Srba sa vlasti iz Hrvatske „gdje nemaju nikakvih svojih prava“. Nadalje smatra da je potrebno provesti teritorijalno razgraničenje putem plebiscita. Ovdje je važno napomenuti da je u počecima nove države Trumbić zastupao državno jedinstvo jer je smatrao teritorijalno razgraničenje Hrvata i Srba neizvedivim iz niza

¹⁵² Ante Trumbić, „Govor na sprovođu Stjepana Radića 12. kolovoza 1928., 254.

¹⁵³ Vidi str. 32

¹⁵⁴ Ante Trumbić, „Govor na sprovođu Stjepana Radića 12. kolovoza 1928., 254.

¹⁵⁵ U Osmanskom carstvu puk, podanici

¹⁵⁶ „Gdje stvaraju pustoš, nazivaju to mirom“.

povijesnih razloga. Ipak iskustvo zajedničke države koja je bila sve osim zajednička nagnalo ga je na promjenu stava.¹⁵⁷

Posljednje godine svog političkog djelovanja su Trumbića vratile na njegov politički početak. U prvoj fazi svoje karijere nastojao je približiti problem hrvatskog pitanja u Austro-Ugarskoj europskim silama i u velikoj mjeri je u tome uspio. Sada na kraju svog političkog puta ponovno se našao u ulozi tumača problema hrvatskog pitanja - ovog puta sa Srbijom. To ga je nagnalo da u potpunosti napusti ideju jugoslavenskog jedinstva koju je smatrao eksploatacijskom politikom Srbije kako bi od Hrvatske, Slovenije, Banata, Makedonije, Crne Gore i Dalmacije napravila srpske provincije, odnosno kolonije.¹⁵⁸

Ideja države u kojoj se isključuje prevlast jednog ili više članova nad ostalima istaknuta u Zagrebačkim punktacijama 7. studenog 1932. godine dovoljno govori o dotadašnjem karakteru Kraljevine Jugoslavije. Gotovo četrnaest godina nakon Trumbić i suradnici imaju potrebu isticati da država mora biti „asocijacija interesa osnovana na slobodnoj volji njenih članova tako, da svaki u svojoj zemlji kao i svi udruženi u zajedničkom sarađivanju u poslovima općeg interesa...“¹⁵⁹

Zagrebačke punktacije su bile jedan od zadnjih Trumbićevih političkih pokušaja za ispravljanjem nepravdi prema hrvatskom narodu, svakako zadnji u kojem će pokušati promijeniti narav zajedničke države. U kasnijem razgovoru s francuskim novinarom Henrijem Pozzijem odagnao je mogućnost pomirenja s Beogradom, „čak i u odnosu prema izvanjskom neprijatelju – nikad“.¹⁶⁰ Pritom nije propustio istaknuti važnost katoličkog identiteta za očuvanje Hrvatske posebnosti, i istaknuo je vjeru u ostvarenje katoličke države u duhu zapadne civilizacije kojoj je uvijek smatrao da Hrvatska pripada. Pozzi je razgovor objavio znakovitog naslova *La Guerre revient*¹⁶¹, zaključivši kako u Zagrebu, Ljubljani,

¹⁵⁷ Usp. Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“, 277. – 279.

¹⁵⁸ Ante Trumbić, „Razgovor francuskog novinara Henri Pozzija s dr. Antom Trumbićem“, 283.

¹⁵⁹ Ante Trumbić, „Rezolucija Seljačko-demokratske koalicije (Zagrebačke punktacije) 7. studenog 1932. godine“, 281.

¹⁶⁰ Ante Trumbić, „Razgovor francuskog novinara Henri Pozzija s dr. Antom Trumbićem“, 289.

¹⁶¹ U hrv. prijevodu: Rat se vraća.

Beogradu, Skoplju i Zemunu „svećenici, profesori, liječnici, trgovci, obični seljaci, časnici također – svi su govorili kao dr. Trumbić, svi misle kao i on...“¹⁶²

¹⁶² Ante Trumbić, „Razgovor francuskog novinara Henri Pozzija s dr. Antom Trumbićem“, 291.

7. ZAKLJUČAK

Ante Trumbić je jedan od političara starog kova čija se djelovanje uvijek vodilo pa načelu: „Obliti privatorum publica curate“.¹⁶³ Veliku većinu svog političkog djelovanja je financirao vlastitim novcem, jer je vjerovao u ono što se zalaže. A ostavština njegovog zalaganja je velika, od samih početaka u malenoj trogirskoj općini do borbe s najvažnijim svjetskim političarima Trumbić je pred očima imao samo jedno – interes hrvatskog naroda. Iako se većina njegovih politika nikad nije ostvarila u onoj mjeri u kojoj je on to želio, u tom trenutku te su politike tražile rješenje hrvatskog pitanja. U Austro-Ugarskoj se u duhu starog pravaštva borio za očuvanjem ideje hrvatskog državnog prava i očuvanjem posebnog političkog položaja Hrvatske. Stalna potreba za poništenjem hrvatske individualnosti, neispunjenje najosnovnijih zahtjeva garantiranih pisanim ugovorima poput priključenja Dalmacije Trojednoj Kraljevini nagnali su Trumbića za traženjem novih rješenja. I u tome se nalazi osnovna razlika Trumbića i ostalih pravaških političara, napose Ante Starčevića. On je nastojao pomiriti tradicijske razmirice hrvatskih stranaka i stvoriti novi ideološki okvir suradnje svih onih kojima je cilj bio interes hrvatskog naroda. Uključivanje šire južnoslavenske ideje za Trumbića je bila politička nužnost. Iz današnje perspektive ta se politika doima kao njegov politički krimen, ali dublje razumijevanje teme nam otkriva da je i ta ideja, uzevši u obzir šira svjetska zbivanja, bila jedan od načina očuvanja hrvatske posebnosti. Trumbić nikada nije bježao od odgovornosti, Rapallo je nazivao svojom Kalvarijom, uočavao je vlastite pogreške i nastojao ih je ispraviti, poput stajališta prema Stjepanu Radiću i seljačkom pokretu. Njegovo političko djelovanje se može promatrati kroz tri faze: odnos prema Austro-Ugarskoj, stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i borba protiv velikosrpskog hegemonizma u istoj. U svim tim fazama, na različite načine, manicom pravnik trudio se očuvati hrvatsko državno pravo i interes svog hrvatskog naroda.

¹⁶³ U hrv. prijevodu: Zaboravite privatno i brinite se za javno.

8. PRILOZI

8.1. Iz govora u Dalmatinskom saboru 1903. godine.¹⁶⁴

„Visoki sabore! Politički događaji, što se pojaviše, osobito u ovo posljednje doba, u lijepoj domovini Hrvata, nagone me, da u ovoj razpravi progovorim nekoliko rieči. Potrebno je, da narodno zastupstvo, osim običnih posala, koji spadaju u djelokrug zemaljski, povede osbiljnu rieč i o političkom položaju, dužnost je pače, po mom skromnom mnienju, narodnog zastupstva, da narodu pokaže puteve i sredstva, kojima se može postignuti ili bar unaprediti vrhovni cilj prave politike, a taj cilj jest, sreća naroda.(...)

U nas u Dalmaciji bio se je nekoč ljut stranački boj, kada je hrvatski narod bio još politički potišten. Vodila se je za tridesetak godina ljuta borba za političku emancipaciju hrvatskog naroda, uz velike sukobe. Narod je naravno pobedio, te je prilično postigao što ga ide, jer je politički život drugom kolotečinom: obćine biše povraćene narodu, škole uz riedke izuzetke takodjer, te se mi danas nalazimo u drugčijem položaju, nego su se naši stari nalazili natrag 20 ili 30 godina. Danas neće nitko zaniekati hrvatski karakter ove zemlje, danas neće nitko ozbiljan kazati, da *narodni* jezik u Dalmaciji nije hrvatski.(...)

Danas u Dalmaciji, gdje se je prilično razčistila stranačka maglušina, dok nitko ne nieče hrvatski karakter zemlje, nitko ne nieče takodjer fakične činjenice, koje postoje. Kad bi vlada, u osbiljnoj namjeri da jezično pitanje privede kraju, uočila fakično stanje stvari, kako jest, bez suvišnih teorija, koje obično praktičnom riešenju stvari smetaju, kad bi uočila činjenice, kakve u istinu jesu, kad bi kao stožer riešenja uhvatila hrvatski karakter zemlje i jezik naroda, ona bi mogla lako i sretno da rieši pitanje, koje nam je toliko briga zadala – ali koje ni vladi neće dati mira ni pokoja, dok se pravedno ne dovrši!

Cienim, i u hrvatskom je interesu, da u domaćim dnevnim razmiricama, koje su u mnogom pogledu izgubile stvarnu vriednost, ne trošimo sve naše sile, jer ako smo u pokrajini postigli prilično političku emancipaciju naroda, došli smo do prve etape narodnog programa, od koje do postignuća narodnih aspiracija još ćemo morat da prevalimo dalek put.

U interesu je narodnom nas Hrvata, da nastojimo – a bez nas i ne može da bude, jer smo mi odlučujući faktor u zemlji – da smirimo domaće razmirice, koje nemaju prave vriednosti, koje ne proizlaze iz pravih narodnih potreba. Sve ono, što spada u prošlost a nema aktuelne

¹⁶⁴ Ante Trumbić: Govor u Dalmatinskom saboru 1903. godine:
https://povijest.unizd.hr/Portals/3/Nastavni%20materijali/09_Ideoloska%20misao%20u%20Hrvatskoj_Ideologija%20politike%20novog%20kursa.pdf

vriednosti položimo, osjećajem poštovanja, u narodni musej! Neka ovo bude dična uspomena naših prošlih borba, ali neka ne bude bezpotrebna zapreka našem dalnjem napredku!

Danas u našim javnim stvarim – treba kazati – vladaju bar društveni odnosi vrlo snošljivi, pa kad se ljudi raznog mišljenja, koji se politikom bave, sastanu u četiri oka, pa iskreno govore, kao što govori čovjek čovjeku, vidi se, da se u ovim domaćim razmiricama ne dielimo toliko, da ih ne bi mogli, sami medjusobno i bez tudjeg utjecaja riješiti. Bilo bi djelo političke zrelosti, kad bi uspjeli mi, koji smo se do danas borili, pronaći put da pitanja uzgredna, jer nisu nego uzgredna, riješimo našim medjusobnim sporazumkom.

Gospodo zastupnici! Ja neću sada ulaziti u detalje po kojima bi ga imale da riješe razmirice, o kojim natucam, ali smatram, da je i to dosta, što sam sa svoje strane uspio, da pozornost ovoga visokoga sabora svratim na ovu misao, na ovaj cilj, koji bez dvojbe ima svoju važnost.(...)“

8.2. Iz govora na sjednicama Ustavotvorne skupštine 23. i 25. travnja 1921. godine u povodu opće rasprave o prijedlogu novog Ustava Kraljevine Hrvata Srba, Hrvata i Slovenaca:¹⁶⁵

Gospodo, ovo je prvi put što mogu da uzmem reč o našim ustavnim pitanjima. Pitanje je tako važno, tako veliko i tako kompleksno, da u istinu mogu da rečem bojim se govoriti. Teško je u kratkom vremenu izložiti cjelovito mišljenje o njemu, to je tim teže što, dozvolite mi da primetim, u ovoj generalnoj debati do sada nije se moglo točno razabrati koja su određena stvarna gledišta pojedinih grupa prema pitanjima u pretresu.(...)

Još u početku upotrebljavali smo reč plemenski spor da označimo, ono što deli nas Srbe, Hrvate i Slovence. To nije plemensko pitanje, jer po mome mišljenju naročito između Hrvata i Srba, plemenske razlike nema ni u jeziku govornom i pisanom ni u karakternim crtama, koje obeležavaju jedno etničko pleme. Ne možemo doći do konstatacije da se radi o plemenskoj diferenciji između Srba i Hrvata. Ali ipak neke diferencije između nas Srba i Hrvata postoje. I one postoje u meri, u opsegu i sa posledicama takovim, da zbunjuju čitav naš javni život i stvaraju duševni nemir u našem narodu.(...)

Odakle te razlike, taj spor između Srba i Hrvata? Ja cenim da je izvor toga spora u psihologiji, a ne u plemenskim razlikama. Kao problem psihologije, problem je naše edukacije. Koji su elementi utjecali na stvaranje te psihologije, ne mogu da ih ovdje iznosim; dosta je da to naglasim. Kažem, dakle, da između Srba i Hrvata ne postoje plemenske razlike, nego postoje razlike psihologijske, koje dolaze iz prošlosti. Ako je tako, onda se nama imperativno nameće, - hoćemo li da utvrdimo naše nacionalno i državno jedinstvo, o kome toliko pričamo – dužnost udesiti naše prilike i život tako da tih razlika nestane i da iz budućeg vaspitanja našeg naroda proiziđe njegova duhovna unifikacija.(...)

U Hrvatskoj vlada nezadovoljstvo koje potiče iz ovoga uvjerenja, a prema tome može se razumjeti kako je duboko i kako je teško. Toj pojavi treba tražiti uzroke, ona se najintenzivnije ispoljila u hrvatskim seljačkim masama, koje su mogle biti i pod utjecajem

¹⁶⁵ Ante Trumbić, „Govor na sjednicama Ustavotvorne skupštine 23. i 25. travnja 1921. godine u povodu opće rasprave o prijedlogu novog Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998. 192. – 230.

kojekakvih rđavih i demagoških i ludih agitacija. Nema sumnje da jedna ovako jaka pojava ne potiče samo od jednog uzroka. Te elemente treba konstatovati i analizirati, pa iz njih izvući pouku. Ali držim, da nije moguće u seljačkoj masi, naročito u ovako brojnoj masi kao što je ona o kojoj se radi, samo agitacijom proizvesti onake rezultate. Tu mora da ima stvarnih uzroka i ti uzroci bili bi dali uvek svoje rezultate, bez obzira na formu u kojoj može da se nezadovoljstvo ispolji. Radi se najprije o seljačkoj masi, o masi malih zemljoposjednika i zemljoradnika.(...)

Gospodo poslanici rekao sam da postoji pitanje o Hrvatskoj, Dozvolite mi još nekoliko reči da objasnim svoje poglede u tome pravcu. Hrvatska je bila u prošlosti velik i važan faktor u životu celokupnog našeg naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, ona je igrala važnu ulogu. Ona je od stoleća znala da prema prilikama brani svoja prava i da nikada ne podlegne svojom voljom jačoj sili. Hrvatska je još od 9 stoleća postala nezavisna država. Ona je potpunu nezavisnost državnu očuvala za dva veka. A i posle toga, sve do novih vremena, kroz celo vreme od 800 godina ovamo Hrvatska je znala da očuva svoj politički individualitet koji nije nikada prestao. Hrvatska je bila faktor. Ona treba u korist naše narodne stvari da bude faktor također i u današnjem vremenu. Gospodo, nemojmo se gubiti u rečima, pazimo na stvari. Hrvatska je sve do pred slom Austro-Ugarske imala svoj individualitet politički u austro-ugarskoj monarhiji. Hrvatska je 29. oktobra 1918. godine prekinula sve veze koje su nju vezivale sa Ugarskom i sa Austrijom, sa Monarhijom uopšte. Hrvatska je tom prilikom proglasila svoju državnu nezavisnost, ali Hrvatska je u isto vreme po svojim zakonitim, predstavnicima predala svoju državnu vlast Narodnome Veću, koje je bilo konstituisano za sve zemlje naše u bivšoj austro-ugarskoj monarhiji. I Narodno je Veće malo dana posle toga 1. decembra 1918. god. sporazumno sa državnim predstavnicima Kraljevine Srbije izvršilo ujedinjenje našega naroda i naše države. Hrvatska je dakle svojom voljom stupila u ovaj odnos u kom se ona danas zakonito nalazi. Prema tome Hrvati i Srbi svi koji žive u Hrvatskoj i u celoj zemlji treba da vode računa o ovim događajima koji su se izvršili voljom i pristankom narodnim. Vodeći o tome računa treba da se povuku sve konzekvencije koje iz toga izlaze. Glavna konzekvencija je, po mome mišljenju, ta, što je Hrvatska onim aktom prestala živjeti kao jedan odvojeni politički faktor u našoj zemlji. Onako je prestala kako je prestala i Kraljevina Srbija koja je bila ne samo politički individualitet, nego je imala sve attribute nezavisne države, i koja je u ovome svetskome ratu igrala jednu vidnu ulogu, a što se tiče našeg naroda jednu odličnu ulogu.(...)

Hrvatska je bila faktor, ona je danas, i treba da bude u interesu konsolidacije naše zemlje, jer ona ima toliko atributa za to. Geografski položaj njezin je takav, da bez Hrvatske u ovoj našoj državi ne može biti jedinstva zemlje, jedinstva našeg naroda. Hrvatska je u svakom onom pogledu, kulturnom, ekonomskom, također jedan važan faktor, Treba pozdraviti kao jednu srećnu činjenicu, što je Hrvatska jedna od naših najnaprednijih zemalja u razvitku moralnom i u razvitku ekonomskom.(...)

Kako rekoh ostaje za pretres samo nacrt Ustavnog Odbora. Ovaj nacrt počiva na ideji jedinstvene, unitarne države. I ja sam za unitarnu državu, jer ne vidim kako bi se ona prema našim prilikama mogla drukčije urediti a da bude sposobna za život u svojoj celini. To je bilo uvek moje načelno gledište, od kad je buknuo rat i od kada se pokazala mogućnost ostvarenja našeg narodnog ideala.

Dozvolite mi, gospodo, da kažem šta je, po mom shvatanju, pojam unitarne države, koja ne može da ostane samo reč, nego treba da se provede konzekventno kroz ceo državni organizam. Naša je država jedna i po tom celina. Ona nije složena kao bivša Austro-ugarska. Nema u njoj delimične državne samostalnosti kao što je imala Hrvatska prema Ugarskoj. Naš Ustav treba da bude osnovni zakon jedne državne individualnosti. On ne može da bude državno-pravna nagodba. Stvara se i menja jednim aktom suverene vlasti. Državni je Ustav izvor i utoka svih vlasti i prava u zemlji. Kompetencija jedne suverene vlasti odnosi se na sve poslove zakonodavstva i uprave bez isključenja. Svi poslovi koje će obavljati upravne jedinice u zemlji, ne proizviru iz njihova samostalna prava, nego iz jedinstva državne moći, koja ima te poslove putem delegacije da sprovedi. Svi su delovi zemlje i svi su građani i stanovnici podložni jednom državnom suverenom pravu. Kralj u svome licu predstavlja jedan suvereni personalitet u svima poslovima zakonodavstva i uprave.

Ovo je principijelno gledište. Ali gospodo, ne radi se samo o principu, nego radi se i o aplikaciji principa. Taj princip mora da bude apliciran ispravno i logično. Pojam jedne jedinstvene države, pojam jedne vrhovne državne moći treba da ostane netaknut. Sve ostalo, što ne dira u taj princip, k treba da bude predmet rasprave između svih pristalica ideje jedinstvene države.

Ja želim da naša država bude pravna država a, pravna država može da bude, ako ima za temelj Ustav, u kome je ostvareno načelo samoupravnosti. Pravna država razvija se saradnjom samog naroda, Za oblasti i opštine može postojati samo pravo statutarno, a ne pravo državno. A ono što je osnova pravne države jeste podređenost upravne vlasti

zakonodavnoj vlasti. To daje državi karakter pravne države. To je princip samoupravni kao princip samoupravni kao princip politički oživotvoren u parlamentarnom sistemu.(...)

Pitanje za nas nije državopravno, nije u opšte pitanje prava pojedinih delova, jer smo se toga prava pojedinih delova odrekli 1. dec. 1918. g. kad smo stvorili ovu državu kao jedinstvenu državu. Tako je rečeno u aktima koja su onda proizišla. Nije, dakle, pitanje državopravnosti, nego je pitanje praktičnog uređenja našeg unutarnjeg života i mi moramo stoga gledišta da posmatramo stvari a nikako drukčije. Mi moramo da udesimo sve ovako kako prilike našega naroda zahtevaju, kako su te prilike danas razvijene, i omogućiti da se te prilike unapred slobodno bez kočenja prirodnim načinom razvijaju.

Gospodo poslanici, nacrt Ustavnog Odbora u ovom pravcu takav je, da ga ja ne bih mogao primiti bez primedaba. Po impresiji koju sam ja primio čitajući taj nacrt i prateći razvoj prilika, došao sam do zaključka, kao da se ovaj nacrt Ustava stvarao u atmosferi velike zabrinutosti, kao da državi nešto pretilo. Pa stoga i ovaj nacrt Ustava izgleda kao da se nosi mišlju, da je njemu sredstvo spasavanja države. Ima ljudi koji misle da u toj zabrinutosti ima i drugih elemenata, naime, da postoji partijska zabrinutost za održavanje vlasti. Ja držim da to ne bi imalo biti opravdano, stoga razloga, što u Skupštini nemamo jednu stranku koja ima toliki broj, toliku snagu, da može da donosi Ustav i da garantuje sebi vlast za dugo vremena, kroz koje bi ga provodila. Imamo, nasuprot, koalicionu vladu, koja se naslanja na dve stranke, koje, kako znate, nemaju obe u ovoj Skupštini apsolutnu većinu, a te dve stranke drže se u koaliciji, neka mi se dozvoli da kažem, u prvom redu iskušanom veštinom današnjeg predsednika Ministarskog saveta.(...)

Ovaj Ustav ima svoj cilj, to je očito; ali on apstrahira od onoga, od čega se apstrahirati ne može. On apstrahira od realnog života, on apstrahira od kontinuiteta ustavnog, koji je danas, a počinje od prvog Ustava u Srbiji.“

8.3. Iz Trumbićevog demantija engleskom listu „Manchester Guardian“ 3. studenog 1932. godine pod nazivom: Elaborat o hrvatskom pitanju¹⁶⁶

(...) Ovim povodom želimo se obratiti preko V(ašeg) cij(enjenog) lista britanskoj javnosti, čije se mišljenje u nas uvažava, da o crtamo velikim potezima sliku današnjeg stanja u Jugoslaviji i suštinu hrvatskog problema, što je bez sumnje od očite važnosti i sa gledišta generalnog interesa.

Hrvatska i Srbija u prošlosti

Ova država faktično postoji od prosinca 1918. pod imenom kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, zamijenjena kraljevim ukazom od lanjske godine sa Jugoslavijom. Ima od prilike 13 vijekova da su Slaveni došli na jug Evrope, ali kroz cijelo to dugo vrijeme Hrvatska i ostale zemlje iz bivše Habsburške monarhije nisu nikad živile sa Srbijom pod istim zakonima i sačinjavale s njom jednu državu. Srbija je živjela pod uplivom Bizanta, a zatim pod dominacijom turskom; dočim mi ovamo živili smo pod uplivom Zapada, najprije nezavisnim državnim životom pak i u zajednici sa drugim narodima slavenske, germanske, mađarske i latinske rase, naročito za vrijeme Habsburške vladavine. Uslijed toga Srbija se razvijala u jednom smjeru, a mi ovamo u drugom. Razlika je u svakom pravcu bila velika i zatečeno stanje na obim stranama sasvim drukčije.

Hegemonija Srbije

Već ova činjenica dokazuje jasno, da je problem uređenja ovakove države bio po sebi težak. Ali je nadošla k tomu još ne mala nezgoda, što se je državna politika, sticajem prilika, uputila baš onim pravcem koji ne može dovesti do konsolidacije. Nastupila je hegemonija Srbije, koja se je nametnula Hrvatskoj i ostalim zemljama na zapadu te traje, nakon parlamentarnog kursa, i danas pod diktaturom još silovitije. Da se karakterizira rezultat ovakvog vladanja, dosta je istaknuti tri činjenice, koje same po sebi, osim svega ostaloga, daju mjerilo veličine neuspjeha, a to su: Prvo, osimorašenje čak i Vojvodine, najplodnije i najbogatije valjda zemlje u cijeloj Evropi, drugo, razočarenje sa Srbijom i pravoslavnih Srba iz bivše Austro-Ugarske, za kojom su ranije čeznuli i romantičarski uzdisali, a treće je činjenica što su danas svi slojevi i svi duhovi, bez razlike, složni u nezadovoljstvu s postojećim stanjem. Povrh toga

¹⁶⁶ Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., 256. – 279.

općeg nezadovoljstva Hrvati su još k tomu, na poseban način kao narod i kao ljudi poniženi i uvređeni, oštećeni i upropašćeni!

Kolektivna odgovornost

Zna se da od 6. siječnja 1929. drži svu vlast jedan čovjek, uz koga vrše neki upliv, direktno i indirektno, nekoji krugovi. Kad se kaže, da ovom državom upravlja, iskorišćuje je, nekoliko familija u Beogradu, to može donekle da stoji; ali ipak i pored toga Srbija kao takva ne može se oteti kolektivnoj odgovornosti. Razumi se, da se tu samo govori o Srbima, a ne o ostalom stanovništvu u njoj, koje nije srpsko, a koga ima mnogo.

Hrvati su raja

Hrvati su poniženi i uvređeni u svojem ponosu i svojoj nacionalnoj časti. U svojoj kući nemaju nikakva prava, nego samo teške i nesrazmjerne dužnosti. Njihova moralna i materijalna imovina jest objekt kojim se iz Beograda raspolaze kako se hoće. Moraju služiti vojsku, plaćati poreze onoliko koliko se traži. Tim porezima i svim prihodima njihove zemlje uzdržava se najprije ovo stanje, koga su oni žrtve. U Srbiji su nekoć bili: Turci i raja; slično je sada u nas, Hrvati su raja! Sve se to silom podržava, a pokriva se jednom parolom: „Narodno jedinstvo!“, kom je sadržina velikosrpstva beogradskog tipa. Hrvati nisu narod, oni su „pleme“. Stoga svaki prigovor ili kritika protiv ovoga stanja kvalificira se kao zločin protiv „narodnog jedinstva“, protiv „države“. Stoga, Hrvati smatraju se kao rođeni „separatiste“, neprijatelji države, nepouzdati, izvan zakona. Ono nekoliko Hrvata što se ponekad vidi na nekim visokim položajima ili u kakvoj međunarodnoj delegaciji, to su bijednici bez moći, bez upliva i bez ugleda, pomno izabrani za ulogu figuranata. Stoga, ovo je „narodno jedinstvo“ jedna lažna fraza.

Regnum Croatiae – Hrvati u Renesansi

Hrvati reaguju. Oni imaju narodne svijesti, stoljetne tradicije, političke i kulturne. Još u prvoj polovini X. vijeka nastala je nezavisna hrvatska država: REGNUM CROATIE! Dobro organizirana s jakom kopnenom i podmorskom vojskom, po svjedočanstvu cara Konstantina Porfirogeneta. Sačuvali su svoju nacionalnu i državnu individualnost kroz vijekove; čak i u ustavu Austro-Ugarske Hrvatska je bila priznata kao politička nacija.

Hrvati su bili aktivni suradnici za vrijeme *Renesanse*, koja je dala današnju civilizaciju. Dokaz su tomu veliki hrvatski slikari, kipari, naučenjaci u Italiji, kao i mnogobrojni umjetnički spomenici hrvatskih majstora po hrvatskim zemljama, osobito po današnjoj Dalmaciji, u kojoj se rodila naša država „Regnum Croatia“ i bujno procvatala. Ovamo spada i naša književnost, pisana hrvatskim narodnim jezikom još pred više stoljeća. I danas ima hrvatskih umjetnika u svim redovima svjetske umjetnosti. Hrvati su stoga jedan HISTORIJSKI NAROD sa svojom političkom i kulturnom prošalošću i to jedan od *najstarijih* u Evropi. Hrvatski narod nikad nije trpio nad sobom kraljevu apsolutnu vlast, vladao je uvijek ustavno. Još g. 925, dakle pred 1007 godina, kralj je Tomislav predsjedao hrvatskom državnom saboru u kršćanskoj katedrali u Splitu, katedrali apoštolskog ranga, u bivšem Mauzoleju cara Diokleciana, kao nasljednik u hrvatskoj zemlji rimskih imperatora. „1.g. 1918. hrvatski je sabor u Zagrebu razriješio snagom svog historijskog i pozitivnog prava, veze s Bečom i Peštom i proglasio državnu neovisnost Hrvatske. To je bio legitiman, a ne revolucionaran akt s razloga, što su događaji bili onemogućili dalji opstanak zajednice zemalja Habsburške monarhije, u kojoj je i kraljevina Hrvastka bila, po ondašnjem ustavu (nagodba) jedan ravnopravan član. Danas, kad su Hrvati pali pod uzurpiranu hegemoniju Beograda, postali su u ime „narodnog jedinstva“ bespravno „pleme“, stvarno „raja“.

Srbijanci na glavnim položajima

Hrvati su *oštećeni i upropašćeni*. Srbijanska je hegemonija zauzela sve pozicije. Dvor je srpski, srpska je diplomacija, srpski je oficirski kor i komanda i u žandarmeriji i u vojsci, u kojoj su naši vojnici „ljudski materijal“. Žandarmerije ima više nego u bivšoj austrijskoj carevini! U ministarstvima je više od 80 od sto Srbijanaca, a u vojnom ministarstvu i u general-štabu su 100 od sto. Oni ispunjavaju sve visoke državne ustanove: Državni savjet, Glavna kontrola, zatim Narodna banka, Državna Hipotekarna banka, (Priv(ilegirana) Agarna banka itd. Ako na tim položajima susretnete nekog Nesrbijanca, to je zato, da se afirmira „narodno jedinstvo“. Osim toga su Srbijanci na važnim i povjerljivim položajima uprave i *izvan Srbije* i to u svim zemljama, naročito u Vojvodini, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, koje se smatraju užom pripadnošću Srbije i njoj direktno anektiranim, a da se i ne govori o Macedoniji, koja se ne smije zvati ni geografski drukčije nego Južna Srbija.

Naše se škole sve to više preplavljaju nastavnicima iz Srbije. U Beogradu se univerzitet dotjeruje, da postane srpska „Sorbona“, dočim hrvatsko sveučilište u Zagrebu, koje smo mi

Hrvati podigli, sa svim fakultetima, svojim narodnim priložima i sredstvima bivšeg hrvatskog autonomnog budžeta, kad u Beogradu, prijestolnici kraljevine Srbije nije bilo više od četiri skromna fakulteta, ima da se kvalitetno snizi do stepena jednog *koleža*. Iz naših škola izbačeni su hrvatski udžbenici a uvode se srpski iz Beograda, inferiorni po sadržini, ali štampani ćirilicom. Hrvati ćinovnici i nastavnici izbacuju se iz službe pod svakovrsnim izgovorima. Samo u zadnje vrijeme izbaćeno je iz srednjih škola najedanput u ime #štednje# više od 400 profesora, od kojih samo malen dio s pravom na penziju. Svi su ostali reducirani, bez penzije, jer su izabrani oni koji nemaju još deset godina službe. Naši mladići sa fakultetskom diplomom rijetko se primaju u državnu službu; doćim na školama u Srbiji forsira se proizvodanje diploma, da se umnoži „kvalificirane“ za državna namještenja. Tendencija je oćita, da nas se i intelektualno potisne. (...)

Pravo kao temelj hrvatskih zahtjeva

Na naše tužbe iz Beograda se odgovara: *Prvo*, da se ne zna što Hrvati hoće, jer nemaju programa te nas pozivlju da kažemo što „tražimo“ a *drugo*, da su Hrvati sa Srbima (pravoslavcima) tako pomiješani da ih se ne može razgranićiti na autonomne teritorije.

Na ovo Hrvati odgovaraju, da je njihov program ovaj: *Prvo*, da ništa ne traže od Srbije, nego hoće da Srbijanci odu sa vlasti iz njihove zemlje, gdje nemaju nikakvih svojih prava; a *drugo*, da je teritorijalno razgranićenje, u bilo kojem slučaju, moguće, a to putem konsultiranja naroda, koji svojom slobodnom voljom ima da se izjavi.

Nakon toga lako će biti, ako se iskreno bude htjelo, urediti putem slobodnog sporazuma sve odnošaje, ne na bazi hegemonije, nego na bazi slobodne *asocijacije* interesa na izmjenićnu korist ugovornika i njihovih odnosa.

Danas se može fundirati država samo na ovom temelju.

9. SAŽETAK

Ovaj rad nastoji prikazati političku misao Ante Trumbića kroz njegova razmišljanja o hrvatskom narodu, hrvatskom državnom pravu, pravu na samoodređenje, pravu na vlastitu državu te pravu na vlastiti jezik i kulturu. Kroz analizu ovih pojmova nastoji se dobiti druga perspektiva Ante Trumbića kao političara. Svi ovi pojmovi korespondiraju sa nacionalnim pokretima 19. i 20. stoljeća. Mali narodi, među njima i Hrvati, su tražili načine za emancipacijom i stvaranjem vlastite nacionalne države. U tom vrtlogu zbivanja, kao kreator ključnih politika, našao se i Ante Trumbić. Pozivajući se na višestoljetnu hrvatsku državnost, poseban politički položaj u zajednici s Ugarskom i kasnije s Habsburzima, Trumbić je nastojao obraniti hrvatsko državno pravo. U dvije različite države, na različite načine bio je suočen s pokušajima poništenja hrvatske državnosti. S obzirom da je kao političar nastojao biti realist i sudjelovati u odlukama ma koliko one bile teške, često se nalazio u situacijama revizije svojih stavova. Ipak, i u takvim trenucima nije zaboravio interese onih zbog kojih se i uključio u politiku, a to su interesi hrvatskog naroda.

10. SUMMARY

This paper tries to present the political thought of Ante Trumbić through his reflections on the Croatian people, Croatian state law, the right to self-determination, the right to one's own state, and the right to one's own language and culture. Through the analysis of these concepts, we try to get a different perspective of Ante Trumbić as a politician. All these terms correspond to the national movements of the 19th and 20th centuries. Small nations, among them Croats, were looking for ways to emancipate and create their own national state. Ante Trumbić also found himself in this whirlwind of events, as the creator of key policies. Referring to centuries of Croatian statehood, a special political position in the union with Hungary and later with the Habsburgs, Trumbić tried to defend Croatian statehood. In two different countries, he was faced with attempts to cancel Croatian statehood in different ways. Given that as a politician he tried to be a realist and participate in decisions no matter how difficult they were, he often found himself in situations of revision of his views. Nevertheless, even in such moments, he did not forget the interests of those for whom he got involved in politics, namely the interests of the Croatian people.

11. BIBLIOGRAFIJA

11.1. Izvori

1. Ante Trumbić, „Dalmacija u borbi između Ugarske i Austrije“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
2. Ante Trumbić, „Članci, O programu“ u povodu fuzije Hrvatske narodne stranke i Stranke prava u jedinstvenu stranku u Dalmaciji“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
3. Ante Trumbić, „Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
4. Ante Trumbić, „Govor o rješenju jadranskog pitanja u Općinskom kazalištu u Splitu, prosinca 1920. god.“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
5. Ante Trumbić, „Govor na sjednicama Ustavotvorne skupštine 23. i 25. travnja 1921. godine u povodu opće rasprave o prijedlogu novog Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
6. Ante Trumbić, „Govor na skupu Hrvatske zajednice u Zagrebu 10. lipnja 1923. godine“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
7. Ante Trumbić, „Elaborat o hrvatskom pitanju“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
8. Ante Trumbić, „Rezolucija Seljačko-demokratske koalicije (Zagrebačke punktacije) 7. studenog 1932. godine“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
9. Ante Trumbić, „Govor u povodu smrti Josipa Jurja Strossmayera održan u Općinskom kazalištu u Splitu 14. travnja 1905. godine“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
10. Ante Trumbić, „Razgovor francuskog novinara Henri Pozzija s dr. Antom Trumbićem“ u: Tihomir Cipek (ur.), *Ante Trumbić. Izabrani politički spisi*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
11. Mihovil Pavlinović, „Odgovor iz Dalmacije grofu Borelliu, državnomu viećniku u Beču, o pitanju hrvatsko-dalmatinskoga sdruženja“ u: Tihomir

Cipek (ur.), *Mihovil Pavlinović – Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Zagreb, 2000.

11.2. Literatura

11.2.1. Knjige

1. A.J.P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809. – 1918.*, Znanje, Zagreb 1990.
2. Pieter M. Judson, *Povijest Habsburškog Carstva*, Sandorf, Harvard, 2016.
3. Jasna Turkalj (ur.) – Vlasta Švoger (ur.), *Temelji moderne Hrvatske: Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2016.
4. Arnold Suppan, *Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj (1835. – 1918.)*, Naprijed, Zagreb, 1999.
5. Marko Trogrlić – Nevio Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Leykam International, Zagreb, 2015.
6. Tihomir Cipek (ur.), *Mihovil Pavlinović – Izabrani politički spisi*, Golden marketing, Zagreb, 2000.
7. Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, Književni krug Split, Split, 1991.
8. Bogomil Vošnjak, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, Naklada tiskovne zadruge, Zagreb, 1928.
9. Bogdan Radica, *Vječni Split*, Split – Zagreb, 2002.
10. Ante Smith Pavelić, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, Knjižnica hrvatske revije, München, 1959.
11. Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 1998.
12. Manfred Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914. – 1918.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2019.
13. Marko Trogrlić – Stjepan Matković, „Trumbićevo povijesno značenje i objavljivanje njegovih bilježaka“ u: *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938. sv.1*, Hrvatski institut za povijest – Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Zagreb – Split, 2019.
14. Ivo Pilar, *Južnoslavensko pitanje*, Matica hrvatska, Vinkovci, 2017.

15. Ladislav Heka, *Hrvatsko-ugarska nagodba*, Srednja Europa, Zagreb, 2019.
16. Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20 stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2002.
17. Aleksandar Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918. – 1941.*, Leykam International, Zagreb, 2018.

11.2.2. Članci

1. Nikša Stančić, „Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja“ u: *Cris*, god. X., br. 1/2008.
2. Stjepan Stipanović, „Narod, jezik, država u političkoj misli Ante Trumbića. Elementi za političku filozofiju.“, Filozofski fakultet Split, 2019. (Završni rad obranjen 25.09.2021.)
3. Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori“ u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 63 No. 5-6, 2013.
4. Vladimir Ibler, „Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava“ u: *Politička misao : časopis za politologiju*, Vol 29 No. 2, 1992.
5. Davorka Matić, „Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?“ u: *Socijalna ekologija : journal for environmental thought and sociological research*, Vol 14 No. 1-2, 2005.

11.2.3. Internetski izvori

1. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11067>, pristupljeno u rujnu 2022.
2. <https://www.mgs.hr/2019/05/08/prica-o-ani-netty-trumbic/>, pristupljeno u rujnu 2022.
3. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26486>, pristupljeno u rujnu 2022.
4. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42430>, pristupljeno u rujnu 2022.
5. <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, pristupljeno u rujnu 2022.
6. https://povijest.unizd.hr/Portals/3/Nastavni%20materijali/09_Ideoloska%20misao%20u%20Hrvatskoj_Ideologija%20politike%20novog%20ursa.pdf, pristupljeno u rujnu 2022.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja STJEPAN STIPANOVIC, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice POVIJESTI I FILOZOFIJE, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 16.09.2022.

Potpis

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	STJEPAN STIPANOVIC
NASLOV RADA	HRVATSKI NAROD I NJEGOVA PRAVA U POLITIČKOJ MISLI ANTE TRUMBICA
VRSTA RADA	DIPLOMSKI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	POVIJEST
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	MARKO TROGRLIĆ, prof. dr. sc.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. ALEKSANDAR JAKIR, prof. dr. sc. 2. MARKO TROGRLIĆ, prof. dr. sc. 3. EDI MILOČ, izv. prof. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

SPLIT, 16. 09. 2022.

mjesto, datum

Stipanović

potpis studenta/ice